

MediArt

Orvosi szakmai és kulturális folyóirat

Szerkesztő: DR. SZEKERES LÁSZLÓ

2013/3. szám

TARTALOM

NEKROLÓG

„Qui fut tout...” – Buda Béla (1939–2013) – DR. PILLING JÁNOS ■ 3

ORVOSTUDOMÁNY

Tudásmorzsák 7. Sorozat dr. Papp Zoltán professzor emlékezéseiből ■ 5

ORVOSTÖRTÉNELEM

A „*Physiologus*”-tól a physiologiáig – DR. KARASSZON DÉNES ■ 9
Schola Medicinalis – az első magyar orvosi iskola Egerben – PAPP KATA ■ 12

MŰVÉSZET ÉS MEDICINA

Górcsövi alakzatok. Mokry-Mészáros Dezső mikroszkopikus látványra
építő munkáiról – VÁRALJAI ANNA ■ 14

ELMÉLKEDÉS

Modernebb társadalom, újabb metaforák, A Homo sapiens – DR. SÁRY GYULA ■ 23

KÖNYVISMERTETÉS

Könyvbemutató (PRO NONAGESIMO – Tanulmányok Schultheisz Emil professzor
90. születésnapjára. Szerk.: Dr. Kapronczay Károly,
Dr. Kapronczay Katalin) – DR. GÖMÖR BÉLA ■ 28
Dr. Szende Béla – Dr. Szabó Katalin: AERE PERENNIUS. Ércnél maradandóbb / More lasting
than bronze – DR. DZSINICH CSABA ■ 29

IRODALOM

A bosszú, Nehéz kérdések – DR. SZÖLLŐSY TIBOR ■ 30
Egy orvos ajándékai – DR. VALKAI TERÉZ ■ 34
Október 3. Halálnak halálával gyógyulsz (Részlet) – DR. BOGÁR LAJOS ■ 35

ÚTI BESZÁMOLÓ

Művésztelep-cunami (Egy mai vándorfestő) – GYÓRFI ANDRÁS ■ 39

FOTÓTÖRTÉNET

Dr. Gerendás Mihályról – FEJÉR ZOLTÁN ■ 41

TUDTA-E ÖN, HOGY...? – DR. GÖMÖR BÉLA ■ 44

Szerkesztőbizottság

FEJÉR ZOLTÁN – FOTÓTÖRTÉNÉSZ
 DR. GÖMÖR BÉLA – REUMATOLÓGUS
 DR. KOVÁCS CSABA – REUMATOLÓGUS
 DR. LAKATOS PÉTER – BELGYÓGYÁSZ
 DR. MATITS FERENC – MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ
 DR. MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS – ORVOSTÖRTÉNÉSZ
 DR. NAGY GYÖRGY – REUMATOLÓGUS
 DR. SZIRMAI IMRE – NEUROLÓGUS

Kéziratok beküldése, szerkesztőségi levelezés

Dr. Szekeres László szerkesztő
 szekereslaszlodr@gmail.com

Kiadja az Akadémiai Kiadó
 (1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 21–35.)
 évi négy füzetben

Előfizethető és megvásárolható a kiadónál:

Akadémiai Kiadó, Tudományos,
 Műszaki és Orvosi Szerkesztőség
 1519 Budapest, Pf. 245
 Telefon: (06 1) 464 8240; fax: (06 1) 464 8221
 E-mail: journals@akkr.hu

Éves előfizetési díj (2013) 5420 Ft áfával

Terjeszti a Magyar Posta Zrt.
 Hírlapüzletági Igazgatósága
 és az Akadémiai Kiadó Zrt.

ISSN 1789-6894

© Akadémiai Kiadó, 2013

A kiadásért felelős
 az Akadémiai Kiadó Zrt. igazgatója
 Az orvostudományi szegmens vezetője:
 Dr. Bencsik Péter
 Kiadói szerkesztő: Bazsánt Nóra
 Termékmenedzser: Egri Róbert
 Tipográfia, nyomdai előkészítés: Erky-Nagy Tibor
 Nyomás és kötés: NestPress Kft.,
 1116 Budapest, Vegyész u. 17–25.
 Felelős vezető: Fekete Iván
 Megjelent 5,5 (A/5) ív terjedelemben
 MediArt 2013/3

A borítón Mokry-Mészáros Dezső: *Élet idegen planétán* c. festménye látható.

A borítót Erky-Nagy Tibor tervezte.

A folyóiratot szemlézi a:

ÚTMUTATÓ SZERZŐINKNEK

A közlés céljából beküldött elektronikus kéziratokat szövegszerkesztővel (MS Word) elkészítve (doc kiterjesztésben), e-mailben kérjük eljuttatni a szerkesztőségbe a szekereslaszlodr@gmail.com címre.

A szövegszerkesztés egyféle betűtípussal (Times New Roman, 14-es betűméret) történjen. A terjedelem lehetőleg ne haladja meg a 20 000 karaktert szóközökkel. A cikkekben a mondanivaló tagolása érdekében javasoljuk a bekezdéseket, illetve kérjük elkerülni a nagy-, vastagított és dőlt betűs, valamint az aláhúzott szövegrészek használatát.

A képeket, ábrákat, fotókat és táblázatokat külön (JPG vagy TIF) fájlokban, legalább 300 dpi-s felbontásban kérjük mellékelni. Az ábrákhoz, táblázatokhoz a címet és a magyarázó szöveget külön fájlban kérjük mellékelni.

„Qui fut tout...”

Buda Béla

(1939–2013)

Vannak emberek, akik haláluk után válnak legendává – Buda Béla már életében az volt. Mindazok, akik ismerték, számos történetet őriznek rendkívüli tehetségéről. Ezek közé tartozik az is, amit egyszer Polcz Alaine-től hallottam. Ő fiatalon, pályafutása elején találkozott az akkor még iskolás Buda Bélával, akiről utána azt mondta: „Ez a gyerek nemzeti kincs.”

Buda Béla életműve igazolta ezt a véleményt. Tizenegynéhány nyelven beszélt, a szakirodalmakat eredeti nyelven olvasta, amikor külföldön járt, az adott ország nyelvén tartott előadásokat. „Aki tud oroszul, annak a szlovák már nagyon könnyű” – mondta egyszer. Elsajátította a gyorsolvasás képességét. Egyszer a Magatartástudományi Intézet folyosóján találkoztunk, 7-8 könyv volt nála – mint mondta, ezek a hétvégi olvasnivalói. „Nem az olvasás tart sokáig, hanem a memorizálás” – tette hozzá. Egyfajta élő könyvtárként tárolta el emlékezetében az elolvasott könyveket.

Ennek a felfoghatatlanul hatalmas ismeretanyagának azonban nemcsak őrzője, hanem szintetizálója is volt. Az elolvasott könyvekről először recenziókat készített, gyakran tudománytörténeti kontextusba helyezve a könyvet, s rámutatva más művekkel való összefüggésekre. S amikor már egy-egy területről önmaga mércéje szerint is eleget tudott, az ismereteket egy-egy tanulmányban, könyvfejezetben, könyvben szintetizálta.

Publikációs teljesítménye lenyűgöző. Saját becslése szerint írásainak száma ezer körül lehet – persze, tette hozzá, nem számítva ebbe a recenziókat, konferenciabeszámolókat, könyvek elő- vagy utószavait... Hetvenedik szüle-

tésnapjára magam igyekeztem megszerezni publikációs listáját, ám a teljesség elérhetetlen volt. Mivel publikációs múltja jóval az elektronikus adatbázisok kialakítása előtt kezdődött, legtöbb írása csak számos könyvtár anyagainak átlapozásával lenne megtalálható. A feladat nagyságának érzékeltetésre egyetlen apró történet: Buda Béla egy alkalommal a *ReumaInfo* című lap néhány példányát adta át nekem, amiben néhány újabb tanulmánya jelent meg. Vajon kinek jutna eszébe ezt a folyóiratot lapozgatni, ha egy pszichiáter publikációit szeretné összegyűjteni...?

Emberek százainak adott, küldött szakmai anyagokat. Amit elolvasott, arra gyakran nem volt már szüksége többé (hiszen megjegyezte), ezért inkább továbbadta. Egyszer egy vidéki addiktológiai gondozó orvosa mondta: „Hát ki vagyok én, hogy a nagy Buda Béla személyesen ír nekem levelet és elküldi a legújabb addiktológiai tanulmányokat?”

Összegyűjteni is sok lenne mindazokat a területeket, amelyekkel Buda Béla foglalkozott, amelyekről publikált. Pszichoterápia, szexológia, szuicidológia, addiktológia, kommunikációelmélet, közösségfejlesztés, egészségpromóció, mentálhigiéné, krízisellátás, önségítés, szervezetelmélet, szociálpszichológia, devianciakutatás – csak néhány terület azok közül, ahol ő közvetítette a legújabb ismereteket, s olyan új utakat, irányokat mutatott, amelyek Magyarországon még ismeretlenek voltak. A 70. születésnapjára készült tiszteletkötet ezért kapta a *Polihistória* címet: egy polihisztor életének története rajzolódik ki belőle.

Munkái számos terület alapműveivé váltak. A szocialista időkben, amikor a pszichoanalízis

egyfajta szitokszónak számított, Buda Béla könyvet készített a pszichoanalízis modern irányzatairól, ami a hazai pszichoterápiás életben messzire ható változásokat indított el. Legendás alapmű *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei* című könyve is, ami több egyetemen kötelező irodalom, s amit a hallgatók a cím kezdőbetűi alapján már csak KEKSZ-ként emlegetnek. *Empátia* című könyve nemcsak a szakmai közönséghez jutott el, hanem nagy társadalmi figyelmet is kapott.

Az újabb ismereteket gyakran önmaga által alapított vagy szerkesztett folyóiratokban is közvetítette. Három folyóiratot alapított (*Psychiatria Hungarica*, *Pszichoterápia*, *Szenvedélybetegségek*), amelyek jelenleg is a szakma vezető lapjai, s számos további folyóiratnak volt szerkesztőbizottsági tagja – közte a *Mentálhigiéne és Pszichoszomatikának*, valamint a *Kharón* című tanatólogiai folyóiratnak is. Ez utóbbi lapok egykori szerkesztőjeként azért is szerettem Buda Bélával együtt dolgozni, mert mindig rendkívüli gyorsasággal válaszolt a felkérésekre, küldte el véleményeit, írásait.

Számos szakmai terület elismert szakértőjeként az elmúlt évtizedekben több intézmény vezetésével is megbízták. Pályafutása során igazgatója volt a Nemzeti Egészségvédelmi Intézetnek, a Nemzeti Drogmegelőzési és Módszertani Kutatóintézetnek, az Országos Alkohológiai Intézetnek. Igazgatóhelyettese volt a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetének, ahol többek között egy új tantárgy, az orvosi kommunikáció oktatásának alapjait rakta le. Alapítója volt a Károly Egyetem Kommunikáció Tanszékének. Munkásságának elismeréseként 2004-ben megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje polgári tagozata kitüntetését, 2009-ben pedig a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje kitüntetését.

Meglepő, hogy saját életét mégsem érezte

eredményesnek. Önéletrajzában így ír: „Soha nem lettem köznapi értelemben sikeres, nem lettem közismert és népszerű sem (még szűkebb körökben sem).” „Cyranóval együtt én is ráírathatnám a sírkövemre: »qui fut tout et qui ne fut rien.«” (Ez utóbbi idézetet Ábrányi Emil így adja vissza *Cyrano*-fordításában: „Minden volt és semmi sem!”)

Aki ismerte őt, tudja, hogy Buda Béla mindent nem depresszíven, hanem egyfajta rezignáltsággal és öniróniával élte meg. (Önéletrajzában végén pl. azt írja, hogy elégedett, mint Ivan Gyenyiszovics.) Honnan ered ez az elégedetlen elégedettség? Hiszen a külvilág számára Buda Béla sikeres, közismert, akit sokak szeretete vett körül. Az utóbbi évtizedekben mindenhol vezető pozícióban volt, publikálását senki sem gátolta, sőt, gondolatait több mint ezer írásában fejthette ki, szakmai szervezetek tucatjainak vezető tisztviselőjeként és szakmai folyóiratok szerkesztőjeként ráhatása lehetett a számára fontos területek fejlődésére. Mi az oka hát ennek a keserűségnek?

Halála után egy TV-interjúban Bagdy Emőke azt mondta róla, hogy Buda Béla olyan zászlóvivő volt, aki mögött nem volt tábor, mert olyan messze járt előttünk. Talán ez lehet Buda Béla elégedetlenségének a kulcsa: mindenki másnál jobban ismerte az irányt, mire azonban mások is odaértek, addigra ő már nem volt ott. Az általa elindított változások tempója számára túl lassú volt, s a gondolkodása is távlatibb volt annál, hogy a megvalósítás babramunkájában örömet találjon. Mindez folytonos elégedetlenséget szülhetett, aminek a hozadéka az, hogy Buda Béla egy újabb terület felé fordult – s ezáltal egy-egy újabb szakma alapjait rakta le. Buda Bélának így nem életműve van, hanem életművei. Sírfelirata ezért inkább röviden ez lehetne: „Qui fut tout...”

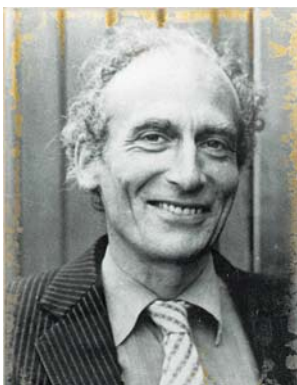
DR. PILLING JÁNOS

Tudásmorzsa 7.

Sorozat dr. Papp Zoltán professzor emlékezéseiből

Tanulmányút Oxfordban (1984–85)

Az akadémiai nagydoktori védésem klinikai adjunktusként 1981-ben volt, a következő évben egyetemi docens lettem, és ha lassan is, de érlelődött a professzori kinevezésem. Debrecenben kezdtem kinőni magam, valahol önálló szerettem volna lenni. Hazai osztályvezető főorvosi állások kezdtek érdekelni, felmerült Győr és a Dél-pesti Kórház, de valami azt súgta, hogy lehet még nagyobb kihívás is a hátralévő

1. ábra. Richard H. Lindenbaum oxfordi genetikus barátom

életemben. Zsolnai Béla professzor hívott a II. Női Klinikára, de nem szülésznek, hanem, hogy a genetikát szervezzem meg. Ezt az ajánlatot sem éreztem csábítónak, gondolataim már a molekuláris genetikán jártak, s nem szerettem volna bizonytalan környezetben beosztottként szervezési kérdésekkel foglalkozni. Végül is 1983-ban megpályáztam – lesz, ami lesz alapon – egy újabb Wellcome kutatói ösztöndíjat. Ez sikeres volt, s mindjárt fogadóhelyet is találtam Oxfordban, John Edwards és Richard Lindenbaum klinikai genetikai intézetében (1. ábra). (Edwards professzorról nevezték el a 18-as kromoszóma triszómiájával járó szindrómát.)

Minden másként történt, mint pár évvel korábban, Edinburgh esetében. Családostul kiengettek, úgyhogy négyen (Zoltán 11, Eszter 9 éves volt) a ZR-50-20 rendszámú, sárga Golfunkkal 1984 szeptemberében nekivágtunk a 2200 km-nek. Oxfordban szolgálati lakásba költözhattünk a Staunton Road-on, elfogadható bérleti díjért. Feleségem externista állást kapott a John Radcliffe Hospital Neonatológiai Osztályán, s alkalmá nyílt az akkor rendkívül újnak számító, csecsemőknél végzett koponya-ultrahangvizsgálatot elsajátítani. Ezt hazautazásunk

után Debrecenben is sikerült bevezetnie, ebből szerezte kandidátusi fokozatát 1989-ben. A gyerekek is hasonlóan szerencsések voltak, őket felvették a Marston Middle School megfelelő osztályaiba, ahol egy tanéven át volt alkalmuk angol nyelvtudásukat megalapozni. Az én szakmai fejlődésem már csak ráadás volt.

Saját kutatószobát kaptam az Oxfordi Egyetem Department of Medical Genetics intézetében, saját mikroszkóppal. Szerencsém volt, mert az intézet éppen ekkor kezdte szervezni a továbbképző tanfolyamokat molekuláris genetikai témakörben az akkori legmenőbb nemzetközi szaktekintélyekkel, kitűnő előadásokkal és számos gyakorlati foglalkozással. Az itt szerzett tudásomnak köszönhető, hogy hazautazásom után molekuláris genetikai laboratóriumot alapítottam a debreceni szülészeti klinikán, gyógyító intézetben elsőként az országban. (Németi Margit munkatársammal elsősorban a cystás fibrosis mutációival és prenatális molekuláris diagnosztikájával foglalkoztunk. Ké-

2. ábra. Victor A. McKusick amerikai genetikusprofesszor

sőbb Budapesten, a Baross utcai Női Klinikán Tóth Tamás, Nagy Bálint és Bán Zoltán voltak a legértékesebb tanítványaim és munkatársaim molekuláris genetikában.)

Oxfordban talákoztam Victor A. McKusick amerikai genetikusprofesszorral, aki 1966-

ban összegyűjtötte katalógusában a monogénesen öröklődő betegségeket és állapotokat (2. ábra). Manapság már a teljes gyűjtemény többszöri kiadást megérve számítógépes adatbázisba került: Online Mendelian Inheritance in Man – OMIM. Beszámoltam neki a hajdúsági cigánykolóniákban halmozottan előforduló és 1980-ban gyermekgyógyász feleségemmel a

Journal of Medical Genetics angol szaklapban közölt multiplex malformatiós tünetegyüttesről, melynek elkérte a teljes dokumentációját. Örömkre érdemesnek találta, hogy önálló entitásként Váradi–Papp-szindrómaként a 277170 kódszámon besorolja enciklopédiájában az autoszomális recesszíven öröklődő betegségek közé. A szindrómára ezt követően sokan hivatkoztak, többen beszámoltak hasonló tünetegyüttesről, hízelgő volt látni a nevünket a tudományos közlemények címében. A Váradi–Papp-szindróma (VI-os típusú orofaciogigitalis szindróma) 25 éves történetét egyébként 2007-ben írtam meg a szerkesztők felkérésére a *Fifty Years of Human Genetics* című, George Robert Fraser tiszteletére készült jubileumi kötetben, amely a Wakefield Press kiadásában jelent meg.

3. ábra. Nicholas Wald londoni epidemiológusprofesszor

ben, amely a Wakefield Press kiadásában jelent meg. A könyv egyik fejezetét egyébként maga McKusick professzor írta. Így köszönt vissza a negyed évszázaddal korábbi oxfordi találkozásunk! Oxfordi tanulmányutam során volt alkalmam Nicholas Wald londoni epidemiológusprofesszorral is elmélyíteni a szakmai barátságomat (3. ábra). Már az 1980-as évek elejétől komoly szerepe volt a velőcső-záródási rendellenességek prenatális anyai szérum AFP-vizsgálatra alapozott szűrés retrospektív értékelésében, a szűrési protokollok kidolgozásában. Ekkor kerültünk kapcsolatba egymással még Edinburghban. A lakásán 1984-ben tett látogatásom során egy másik témát feszegettünk, nevezetesen, hogy vajon melyik vitamin lehet az, amelynek hiánya a terhésekben magzati velőcső-záródási rendellenességet idézhet elő. Az általa tervezett prospektív randomizált tanulmányhoz olyan házaspárookra volt szüksége, akik már szültek ilyen rendellenességben szenvedő gyermeket, tehát fokozott hajlamuk van az ártalomra, és új terhességüket be lehetne venni a tanulmányba. Ekkor nekem már igen nagyszámú ilyen terhességű család adatai voltak a genetikai regiszteremben, úgyhogy vállaltam, hogy amennyiben a Medical Research Councilhoz benyújtott pályázata sikerrel jár, örömmel részt veszek a be-

tegek toborzásában. Magyarországról jelentős esetszámmal vett részt a munkában Czeizel Endre barátom is. Végül a nemzetközi multicentrikus tanulmány betegeinek közel 42,3 %-át magyar genetikai tanácsadók adták, biztatásunkra Magyarországon 769 magas kockázatú házaspár vállalt terhességet. Több mint egyharmadukat Kelet-Magyarországon gyűjtöttük.

Az eredmény nagyon lelkesítő volt! Bebizonyosodott, hogy a folsavhiány felelős a magzati velőcső-záródási rendellenességek nagy százalékának kialakulásáért, tehát a perikonceptcionális folsavszubsztitúcióval e rendellenességek jó része megelőzhető. A többi vitaminnak a fejlődési rendellenességek megelőzésében nincs szerepe. A *Lancet*ben 1991. július 20-án megjelent tanulmányunkat eddig több mint 2300 szerző idézte, nem kevés kellemetlenséget okozva nekem, mert jóakaróim később, a 2007-es akadémiai ajánlásom során mindent elkövettek, hogy bebizonyítsák, hogy a multicentrikus tanulmányokra történő hivatkozásokat nem lehetett volna feltüntetnem a citációs listámban. Hiába küldtem meg minden illetékesnek a hivatalos akadémiai könyvtári állásponthoz, miszerint „...a multicentrikus vizsgálat közleményére hivatkozó cikkeket a résztvevők feltüntethetik saját hivatkozási listájukon, akkor is, ha nem szerzők, hanem a multicentrikus vizsgálatban nevesített résztvevők. Ennek a közleménynek a hivatkozási mennyiségét hozzá kell adni a teljes hivatkozáshoz...”, még csak válasza sem méltattak. Egy szűk csoport már véglegesen elhatározta, hogy a jelöltek közötti legmagasabb scientometriai teljesítményem ellenére meg fogja akadályozni, hogy az MTA Orvosi Osztályának tagja lehessenek. A körtelefon megtörtént, többen elbizonytalanodtak...

Oxfordi érkezésünk után pár héttel, 1984. október közepén volt a merénylet Thatcher miniszterelnök ellen, amikor a Konzervatív Párt kongresszusát tartotta Brightonban. Napi szinten értesülhettünk a híradásokból a mentési munkálatokról. Akik a támadásban nem haltak meg, vagy nem szenvedtek irreverzibilis agykárosodást, őket mind megmentették. Soha nem felejttem el, ahogy a tűzoltó a romok alól kiszabadított sokkos áldozat karjába beszúrta az életmentő infúziót a helyszínen. A sürgősségi orvostan gyakorlati demonstrációit sem lehetett volna látványosabban megrendezni. Lady Margaret Thatcher, mint ismert, nem halt meg, a ter-

roristák számításán kívül hagyták, hogy a miniszterelnök éjjel sem alszik, hanem akkor is dolgozik, készült a másnapi beszédére. Ritka intellektuális kapacitással rendelkezett. Képes volt pillanatok alatt megérteni és feldolgozni egy problémát, majd azonnal cselekvési tervet készíteni. A robbantás hajnali kettőkor volt, három óra múlva már ment a miniszterelnöki utasítás: „Mindenki menjen a Marks & Spencerbe és vegyen új öltönyt, a konferenciát reggel 9-kor folytatjuk!” Ellenfeleivel szemben a csődben lévő Nagy-Britanniát Európa egyik legsikeresebb gazdaságává formálta, és újra elhelyezte a világtérképen. Oxfordi környezetemben nem mindenki osztozta rajongásomat Margaret Thatcher iránt, viszont nem árultam el nekik reményemet, hogy a miniszterelnökük, Reagan amerikai elnök és Kohl nyugatnémet kancellár lehet a garancia arra, hogy konfrontálódva a szovjet fenyegetéssel a kommunista uralom megsemmisüljön. Ezek az akkori óriás politikusok megtették, amit megkövetelt tőlük a világtörténelem. (Thatcher asszony egyébként a közelmúltban, 2013-ban halt meg, nem sokkal azután, hogy a róla készült játékfilmet a világ megcsodálhatta.)

Míg Oxfordban voltam, 1985. július 1-jén egyetemi tanárnak neveztek ki. Ezt Karmazsin László rektornak és főnökömnek, Lampé László professzornak köszönhettem. A Debreceni Orvostudományi Egyetemen évente egy-két professzor felterjesztésére került sor, miután már az egész város megrágta a jelöltek érdemeit, minden kapcsolatrendszer működésbe lépett, a rektor csaknem a „közakaratot” képviselte. Nálam nagyot nyomott a latba a nagydoktori fokozatom, ennek ellenére rendkívül nagy dolognak tartom, hogy külföldi tartózkodásom idején a Kar csaknem egyhangúlag megszavazta felterjesztésemet. A kinevezés átvételére Oxfordból hazautaztam, Édesanyám kísért el az Országházba. Ekkor nevezték ki a debreceni és a pesti orvosegyetem új rektorait is (4. és 5. ábra).

Oxfordi tanulmányutam során volt alkalmam addigi eredményeimet és szakmai gondolataimat rendezni, így kerítettem sort a *Szülészeti genetika* című monográfiám megírására is, amely magyar nyelven 1986-ban a Medicina Könyvkiadó gondozásában jelent meg. Idegen nyelvű kiadásra (ál)szerénységből nem mertem gondolni, történt azonban, hogy egy baráti társaságban megismerkedtem Bella Zoltánnal, a

4. ábra. 1985. július 1-jei kép az Országház kupolaterméből. Első sor balról jobbra: Leövey András professor és Karmazsin László professor, a Debreceni Orvostudományi Egyetem új és régi rektorai, továbbá Szécsény Andor professor és Somogyi Endre professor, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem régi és új rektorai. Második sorban: Péter Mózés (Debrecen, Radiológiai Klinika), aki szintén ekkor kapott professzori kinevezést, és szerény személyem a jobb szélén

5. ábra. Csehák Judit minisztertől átveszem az egyetemi tanári kinevezésemet. Mögötte Hutás Imre államtitkár és távolabb Lázár György miniszterelnök

Hajdú-Bihar megyei OTP energikus vezetőjével, aki biztatott, hogy fordítsam le a könyvet angolra, ő szívesen szponzorálja a kiadását. Nagyvonalú gesztusa becsületbeli feladatomná tette, hogy elkészítsem az angol nyelvű kéziratot. Erre egyedül persze nem lettem volna alkalmas, viszont az oxfordi támogatóm és barátom, Richard Lindenbaum, aki időközben egy magyar kislány iránti vonzódásának köszönhetően az oxfordi tanulmányutam után gyakori vendégünk volt Debrecenben, vállalkozott arra, hogy segítségemre lesz. Sok éjszakába nyúló fordításaink során neki köszönhetően ekkor tanultam talán a legtöbbet a klinikai genetikából, az angol fordítás tökéletességét pedig a genetikához tökéletesen értő, angol anyanyelvű Dick barátom garantálta. Az Előszó

írását Dr. John M. Opitz, német származású amerikai genetikusprofesszor, az *American Journal of Medical Genetics* alapító főszerkesztője vállalta, akit minden korábbi kapcsolat nélkül merészen úgy kértem fel erre, hogy elküldtem neki a könyv kéziratát és bemutatkozásul az addigi angol nyelvű munkáimat. Végül az *Obstetric Genetics* kéziratát az Akadémiai Kiadó jóváhagyásával, Benkő István barátom, a nyomda igazgatójának biztatására lemezen vittem el az Alföldi Nyomdába, ahol ez volt az első próbakézirat (1989-ben!), amelyet nem a szedők „vittek be”. A számlát a megyei OTP gálánsan kifizette. Bella Zoltánnal sajnos nem maradhattunk sokáig barátok, mert fiatalon, váratlanul egy aorta-aneurysma megrepedése órák alatt végzett velem. Soha nem felejttem el, hogy neki köszönhettem első sikeres angol nyelvű könyvem megszületését. Debrecenben ott voltam a temetésén, sírjára sokáig vittem virágot.

Az 1990-ben megjelent *Obstetric Genetics* számos kedvező kritikát kapott. Legjobban Szentágothai János professzor levelének örültem. (Még Oxfordban volt alkalmam Szentágothai professzor egyik lenyűgöző előadásán részt venni.) „Elsősorban szívből gratulálok!” – írta. „Alig hiszem, hogy jelen gazdasági – és sajnos sok egyéb, tán még nagyobb – nyomorúságunk mellett akár csak még egy ilyen mű megjelenésére számíthatnánk. Biztos vagyok benne, amiben John M. Opitz remek előszava is megerősít, hogy ez a könyv megállja a helyét a külpiacon és elfoglalja megillető helyét.” A több mint 15 külföldi folyóiratban megjelent könyvismertetés közül Marco Fraccaro paviai genetikusét emelem ki, aki az olasz szülészeti szaklapban többek között ezt írta: „If the content of this excellent book are the needs of the Hungarian medical students we can foresee for Hungary a brilliant future as far as obstetric genetics is concerned.” Úgy érzem, hogy igaza lett, a magyar szülészeti genetika a terhesség alatti magzati ultrahangszűrővizsgálatok bevezetésével az elsők között volt a múlt század végén a világon.

Nem sokat váratott magára ezután az ultrahangfelvételekben és színes fetopatológiai ábrákban gazdag elegáns könyvem, az *Atlas of Fetal Diagnosis* elkészítése, amely az azóta eltelt idő tanúsága szerint annak idején az első volt a világon a maga nemében. Ennek összeállításában Csécsei Károly, Richard Lindenbaum, Szeifert György, Tóth Zoltán és Váradi Valéria vol-

6. ábra. Feleséggel Oxford környékén egy kirándulás alkalmával

magzati orvostudomány, hanem világossá tette a súlyos rendellenességek dokumentálásával a magzati/genetikai javallatból végzett vetélésindukciók jogosságát is. Az egyik recenzió utalt is erre: „In addition to the professionals, Papp should be required viewing for all the extreme antiabortionists.”

Oxfordban már lazább voltam, mint hat évvel korábban Edinburghban, sokat jelentett a családi háttér (6. ábra), a kedvezőbb külpolitikai viszonyok, és főleg, hogy érettebb, nem utolsósorban mégiscsak egy közép-európai egyetem professzora voltam.

Egyéb hosszabb külföldi útjaim közül jelentősnek tartom még, hogy néhány évvel később az Amerikai Egyesült Államokban volt módom Iffy László professzor meghívására New Jersey Orvosegyetemén, majd New Yorkban, a

7. ábra. Iffy László szülészprofesszor egyik hazalátogatása során

Cornell Egyetemen vendégprofesszorként előadásokat tartani. Iffy László volt a tengerentúlon Semmelweis Ignác tanainak legeredményesebb hirdetője, jelentős szerepe volt az aszepszis gyakorlatának elterjesztésében, a perinatológia gondolatának pedig egyik úttörője Amerikában. Sok ismeretanyagot és bölcsességet tanultam tőle. Tanítómesteremnek tekintem. Barátságunk azóta is őszinte és töretlen (7. ábra). Hálás vagyok Janko Béla és Frank A. Chervenak professzoroknak is, akiknek jelentős szerepük volt amerikai elfogadtatásomban. Ma is tagja vagyok a legjelentősebb nemzetközi nőgyógyászati szakfolyóirat, az *American Journal of Obstetrics and Gynecology* 21 tagú International Advisory Board testületének.

A „*Physiologus*”-tól a fiziológiáig¹

Európa a keresztény uralkodók hatalmát erősítő vallásos hit terjedése, erkölcsi szabályainak megszilárdulása, a keresztény egyház tudományokat és művészeteket felkaroló bölcs iskolapolitikája mellett legfőképpen az epidémiásan terjedő betegségek ellen eredményesen küzdő orvostudományának köszönheti felemelkedését.

Az európai orvostudomány és különféle ágazatainak, köztük a *physiologia* fejlődése is *periodusokra* osztható. A *physiologia* kialakulásának kezdeti, *metaphysikai*, *mythologiai* periódusát reprezentálja a Kr. u. 200-ban „*Physiologos*” címmel görög nyelven írott, de a „szerzetesi alázat” előírásainak megfelelően szerzői név nélkül összeállított, gyönyörűen illusztrált gyűjtemény, mely a hellenizált mesopotámiai zoológia képzelt vagy képzelletbeli tulajdonságokkal felruházott lényeit *paradoxographikus* módon krisztianizálva szimbolikus, sőt allegorikus magyarázatokkal színesítve tárja az olvasók elé.

A „*Physiologus*”-t – fantasztikus-morális természetrajzként – már az ókorban számos nyelvre lefordították. Befolyása az egész középkoron keresztül, sőt még a renaissance korában is érvényesült: sem a *philosophia*, sem a *classica-philologia* tudósainak tanításai nem tudták azt háttérbe szorítani. A *reformáció* vetett véget a fiziológiában is a *metaphysika* periódusának, eredményezve a *mythologia* mágikus-misztikus csodalényeinek eltűnését és az orvoslás egzakt tudománnyá fejlődését. A *mágikus zoológia* végét a *Zwingly*-követő zürichi orvos, *Konrad Gessner* (1516–1565) ötkötetes, *Hans Asper* ugyancsak protestáns festőművész fetszeteivel illusztrált „*Historiae animalium*”

című könyvének megjelenése (1551–1587) eredményezte; ugyanakkor az orvoslás tudományos alapokra helyezése az *anatomia* újjászülésének köszönhető.

Akár a *reformáció* (2), illetve *protestantizmus* (3, 4), akár az orvostudomány történetét (5, 6) tanulmányozzuk, azt látjuk, hogy általában sem a *reformáció*nak a *medicina* fejlődésében új korszak megnyitását eredményező, sem a *protestáns orvostudósok* *protestantizmus* terjedését és erősödését elősegítő tevékenységének bemutatására nem terelődött kellő figyelem. E kérdés jobb megvilágítására most a *physiologia* gazdag történetéből (7, 8) kiragadott rövid tanulmányunk nyújt lehetőséget.

A *physiologia* kialakulásának eredetét az *anatomia* történetében találjuk meg: *Leonardo da Vinci* (1452–1519) volt az első, aki titokban, a pápa halálos ítélettel fenyegető tiltása ellenére halottakat boncolt, sőt *szívbboncolásai* során a *vérkeringésre* vonatkozólag figyelemre méltó *physiologiai* következtetésekig is eljutott. *Leonardo művészeti* célú boncolásaihoz képest az *anatomia* tudományának megteremtője valójában *Vesalius* (eredetileg *Witting*) *Andreas* (1514–1564) volt, aki korszaknyitó orvostudományi eredményei mellett *eretnekségével* is kiérdemelte „az *anatomia* *Lutherja*” címet.

Vesalius ugyanis nem csupán a „tévedhetetlen” *Galenos* tanításainak sorra cáfolásával vonta magára az *eretnekség* vádját és az egyház haragját, hanem családi, valamint szakmai-baráti kapcsolataival is igazolta, hogy a korai *reformáció*nak volt híve. Munkáit részint a németalföldi származású és a *mennonita* közösséghez² tartozó híres *Jan Steven van Calcar*

Párdus képe a „*Physiologus*” 1492. évi velencei kiadásából

(1499–1546) illusztráltatta, részint az ugyancsak híres bázeli nyomdász, az „ördöggel cimboráló” *Paracelsus*t követő *Johannes Oporinussal* jelentette meg. Utóbbival – egyben a híres svájci reformátor, *Zwingli* (1484–1531) követőivel – *Vesalius* bázeli tartózkodása idején (1555) lépett kapcsolatba. Az *inquisitio* nem is „élveboncolás” bűnének elkövetése, hanem *eretneksége* alapján ítélte őt halálra. Bűnbocsánatért indult a Szentföldre, ahova azonban soha sem érkezett meg.

A *physiologia* fejlődésének következő korszakát a *vérkeringés* felismerése nyitja meg. A felfedezők sorában egy protestáns orvos: *Miguel Serveto* (1511–1553) neve áll az élen, aki Toulouse-ban jogot, Párizsban medicinát tanult, de anatómiai vizsgálódásai és orvosi praxisa mellett *theologiai* kérdésekkel is foglalkozott. A „kiszívör” (*circulatio pulmonalis*) felismeréséről is híres „*Christianismi Institutio*” (1553) című írásában számolt be, amelyben *antitrinitárius* nézeteit is kifejtette. Ez lett a veszte, ám eretnek felfogása miatt ezúttal nem a Szent Inkvizíció, hanem a protestáns vallási türelmetlenség küldte őt máglyára.

Németalföld és Svájc után a pápai hatalomtól elszakadó (1533) VIII. (*Tudor*) *Henrik* birodalmában: a protestánssá vált Angliában is megnyílt az út az *experimentális physiologiai* kutatómunka számára. Ehhez azonban oly erős kísérletezőkészség, oly kitűnő megfigyelőképesség és oly éles logika szükségeltett, mint amilyenel *William Harvey* (1578–1657) rendelkezett. Kutyakísérleteiben *Harvey* megállapította, hogy a vér az arteriákból a *capillarisokon* keresztül jut a vénákba, innen a szívbe. Megállapította továbbá, hogy minden vér a szívbe áramlik és innen zárt érrendszeren keresztül *circulál* az egész szervezetben

Harvey kutyakísérletei utat nyitottak egy anglikán lelkész: *Stephen Hales* (1677–1761) amateur kutató nevének, munkásságának *physiologia*, sőt az egész *medicina* történetében emlékeztessé válására. *Hales* tiszteletes ugyanis, aki eredetileg a növények nedvkeringését tanulmányozta, „*Haemostatics*” (1733) című könyvében arról számolt be, hogy lovak nyaki, illetve combarteriájába vezetett canule segítségével sikerült megmérnie a keringő vér *tensióját*, így ő lett a *tonometria* felfedezője. Ugyancsak megmérte a szívkamrák kapacitását, a vér áramlásának sebességét, sőt juhon szívkatéterezést is végzett.

Úttörő kísérletek során elért jelentős felfedezések után a *physiologiát* e néven önálló tudománnyá *von Haller Albrecht* (1708–1777) fejlesztette. Fellépése nem csupán korszakot, hanem fordulópontot jelent az európai orvostudomány történetében: A struktúra és funkció egységét feltáró *vivisectiós* állatkísérletei eredményeképpen ugyanis nemcsak a *physiologiában* vált nélkülözhetetlenné a kísérletes kutatómunka, hanem az európai orvostudomány szemlélete és gondolkodásmódja is átalakult: az *anatomiai* gondolkodásmód *funkcionális* szemlélettel egészült ki.

Neves orvostörténészünk, *Magyary-Kossa Gyula* (9) nyomán az alábbiakban mutatjuk be a Göttingeni Egyetemen *von Haller* professzor vezetésével dolgozó magyar doctorandus, *Baliga Sámuel* *vivisectiós* állatkísérlet leírását tartalmazó naplójegyzetét: „a kutyát – írja – deszkára hanyatt fektetvén, mind a négy lábát erős spárgával bekötöttük egy más medicinae studiosussal együtt, a száját is keményen egybekapcsoltuk, hogy sem nem kiálthatott, sem nem haraphatott. Azután a mellit nyúzván meg a bőrtől, az anatómiának azon legális részét demonstrálta, mely szerint ha a *musculuson* vagy oldalcsontjai (bordái) között kisebb lyuk esik az *aspera vena* (=trachea) cavitásánál, azon seb nem *lethale*. Ejtven ugyanis egy kis lyukacska *in musculo*, jól néztük a tüdejét, *cum respiratione* mint nevedkedett és remittált és semmi hiba respirációjában nem volt. Nagyobb lyukat nyitván rajta, mintsem *in vena aspera* vagyon, kifujta rajta, de mivel a szíve és a tüdejének fele balfelül még *intacte* volt, ugyancsak élt. Felnyitván pedig az egész mellét s abban a szívet s a más tüdőt is előhúzván s arteriáját megvágván, tovább ugyan nem rugódozott, de a szíve azután is annyira vert, hogy *absolute comprimálni* nem lehetett. Ekkor láttam, mit tesz a halálozó ember vonaglása és annak a pulzusból való megismerése, mely sokáig remittál és mely *inaequaliter* ver akkor a pulzus...” A *diaphragmán* való seb – folytatja – „halálos, ha nem kúrálják, de ha jól hozzálátnak, meggyógyul. Azon alól pedig a bele is kiomolhat a hasán levő nagy sebén az embernek; de ha a belet meg nem sérti, karikacsapás meggyógyítani, sőt, ha a bél megsértődik is, csak hamar legyen, aki okosan bekösse, nem *incurabilis*...” Egy másik kísérletben – ugyancsak kutyán – azt demonstrálta, hogy „ha a venába levegő jut (csö-

vön keresztül befúva), az állat görcsök között elpusztul...”

A csodagyerekből zseniális tudóssá fejlődött von Haller hatalmas, a tudomány számos ágát felölelő munkásságából ezúttal – önkényesen – csupán a *physiologiát*, ezen a néven mint a szervezet normális működését vizsgáló új tudományt megteremtő tevékenységét emeljük ki. Említjük továbbá 20 kiadást megért „*Primae lineae physiologiae*” (1747) című, vezérfonalat nyújtó művét, majd az ugyancsak többször kiadott nyolckötetes kézikönyvét, az „*Elementa physiologiae corporis humani*”-t (1757–1766). Mindkét mű Európa-szerte a XIX. században is kedvelt tan-, illetve kézikönyve volt az orvosképzésnek.

Az újkori orvostudomány kétségkívül egyik legnagyobb tudósának saját, eredeti kutatási eredményei közül az *irritabilitás* és a *preformatio* doktrínája érdemel különös figyelmet, különösen azért, mert von Haller mindkét elképzelésének nyilvánosságra hozatalával „darázsfszékbe” nyúlt. A kialakult heves, de a tudomány fejlődését jelentősen előrevivő vita részletei tankönyveinkből ismertek. Ezúttal inkább azt kívánjuk megvilágítani, hogy mi készítette az *experimentális physiologia* megteremtőjét olyan *metaphysikai* kategóriába tartozó problémák felvetésére, illetve megválaszolására, mint a *sensitivitás* és a *praedestinatio*. A válasz von Haller felmenőihöz hasonló szilárd kálvinista (*református*) vallásos meggyőződésében rejlik:³ így kívánta a természettudós a *praedestinatio* és a *sensitivitás* tanát *spekulatív vallásfilozófiai* keretek közül a *physiologia* tudományos alapjaira helyezni.

Összefoglalás: A *physiologia* kialakulásának és az európai orvostudomány szemléletét és gondolkodásmódját meghatározó *anatomiai-physio-*

logiai alapeszméjévé fejlődésének kezdetei a *reformáció* korába nyúlnak vissza. A felsorolt adatok arra hívják fel a figyelmet, hogy egyfelől a *reformáció* és a *protestantizmus* története az orvostudomány, másfelől a protestáns orvostudósok működésének jelentősége a *reformáció*, illetve *protestantizmus* történetében az eddigieknél nagyobb figyelmet érdemel.

Jegyzetek

- ¹ Angol nyelven megjelent: *Acta Physiol. Hung.* 2013; 100 (2): 246–250.
- ² A mennoniták németalföldi protestáns vallási közösséget alkottak; nevüket a XVI. századi Menno Simon követőiként nyerték.
- ³ A régi protestáns Haller von Hallerstein család magyarországi ága a XVI. században rekatolizált és Hallerkeői Haller néven grófi rangra emelkedett; nevüket fővárosunkban utcanév őrzi.

Forrásművek

1. Kádár Z.: „Physiologus”, in: *Magyar Katolikus Lexikon*. Tom. X. Szent István Társulat, Budapest, 2005, 930–931.
2. MacCulloch, D.: *A reformáció története*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2011.
3. Wylie, J.A.: *The History of Protestantism*. Vols. I–III. Cassell, Petter and Galpin, London, 1878.
4. Bucsay M.: *A protestantizmus története Magyarországon*. Gondolat, Budapest, 1985.
5. Haeser, H.: *Lehrbuch der Geschichte der Medizin und der epidemischen Krankheiten*. Bd. I–III. Herman Dufft, Jena, 1875–1882.
6. Neuburger, M. – Pagel, J.: *Handbuch der Geschichte der Medizin*. Bd. I–III. G. Fischer, Jena, 1802–1905.
7. Verworn, M.: *Allgemeine Physiologie*. 5. Aufl. G. Fischer, Jena, 1909.
8. Rotschuh, K.E.: *Physiologie. Der Wandel ihrer Konzepte, Probleme und Methoden vom 16. bis 19. Jahrhundert*. Karl Alber, München, 1968.
9. Magyary-Kossa Gy.: *Magyar Orvosi Emlékek*. Tom. I. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest, 1929.

DR. KARASSZON DÉNES

Schola Medicinalis – az első magyar orvosi iskola Egerben

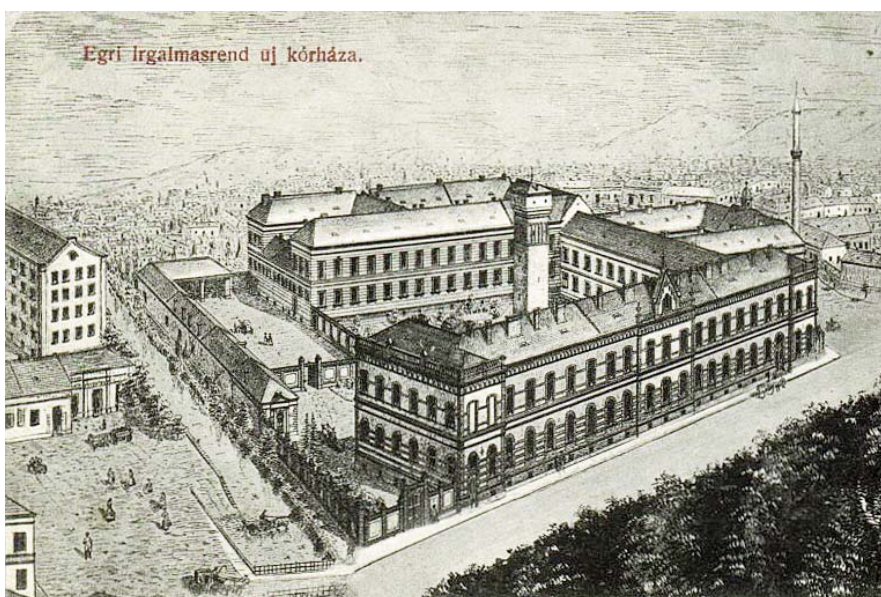
Egerbe visszavágyik az ember. A történelemmel átítatott épületek, a kacskaringós belvárosi utcák, a Szépasszonyok bora mind azt sugallja: van itt még valami, amit meg kell ismerni! A hagyomány szerint Egerbe az élet során háromszor térünk vissza. Először osztálykirándulás alkalmával, diákként látják a várost a fiatalok. Másodszor a szerelmével látogat vissza az ember romantikázni. Harmadszor az unokáknak kell megmutatni a történelmi színtereket.

Barokkon és borokon túl

Eger történelmében méltatlanul ritkán említett fejezet az első orvosi iskola működése. Az egri kórház már a XVIII. században is elismert, aktív gyógyító intézmény volt, melyet az Irgalmasrend üzemeltetett. Annak ellenére volt ez így, hogy a kor közegészségügyi viszonyai elkeserítőek voltak, okát – nincs új a nap alatt – a nagyfokú orvoshiányban kereshetjük. Az egri kórház vezetését azonban külföldi egyetemen jól képzett orvos kezébe adta a város. Komoly igény merült fel a magyarországi orvosképzés beindítására, ám ez a bécsi császári vezetés szemében nem volt cél, hiszen egy szellemileg elnyomott provincia lakóit lényegesen

egyszerűbb irányítani, és gazdaságilag kiszígerelni. A Bécsi Egyetem pedig egyenesen féltékeny hangokat hallatott az ötlettel kapcsolatban. Eger legendás, nyitott szemmel járó püspöke, Barkóczy Ferenc az akkor Nagyváradon tevékenykedő jeles orvost, Markhot Ferencet 1758-ban Egerbe invitálja, hiszen a városnak szüksége van egy nagy tudású gyógyítóra. Markhot személyében megtalálják, a Bolognában végzett orvos-fizikusnak pedig kedvére való a meghívás és a város, így hamarosan az egri szeminárium és püspökség, valamint a város és a megye kedvelt orvosa lett. Mindeközben a Barkóczyt követő Eszterházy Károly püspök célja, hogy egyetemet alapítson Egerben a kor legelismertebb tudományaival, úgymint jog, filozófia, teológia és orvostudomány, ezzel emelve a várost a magyar tudományos élet központjává. Gyönyörű épületet építenek erre a célra: a Lyceumot, Markhot Ferenc pedig teljes erőbedobással áll a jó ügy mellé. Eszterházy püspök már 1763-ban felterjeszt egy kérvényt Mária Teréziának az egri orvosi oktatás ügyében, de évek telnek el, a kérvény elsikkad. 1767-ben Markhot Ferenc újra ütni kezdi a vasat, és egy teljes tervezetet ír az orvosképzés részleteiről, mely a következő

alaptételeket tartalmazza: az orvostanhallgatók és chyrurgus-jelöltek ingyenes oktatásban vennének részt, nagy hangsúlyt fektetve az elméleti és gyakorlati oktatásra. Legfőbb tantárgyak az anatómia, kémia és botanika, ezeket a Boerhaave-féle *Institutiones Medicae...* című könyvből tartott előadások alapján sajátíthatják el a kizá-

1. ábra. Ebben a kórházban nyílt meg az első magyar orvosi iskola, a Schola Medicinalis (Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger)

rólag filozófiadiplomával már rendelkező hallgatók.

Az első magyar orvosi kar

A püspök áldását adta a tervre, így jegyezhetjük Eger nagy történelmi pillanatát: 1769. november 25-én megnyílt az első magyar orvosi kar, a Schola Medicinalis. Az első évfolyam tíz hallgatóval indult, ez a kornak megfelelő létszám volt. Az első év vizsgáit királyi biztos jelenlétében abszolvták a Collegium Foglarianumban, ahol a későbbi Szilágyi Erzsébet Leánygimnázium működött. Az iskola hat éven át oktatta az orvostudományt, bevezetve az akkor egyedülálló klinikai gyakorlat módszerét. A XVIII. század gyakorlati orvosi oktatása anynyiban kimerült, hogy a hallgatók elkísérték az oktatót egy-egy magánbeteghez, és körbeállva hallgatták annak kórtörténetét. Ezzel szemben Eger kórházi hátteret és ezzel széles körű gyakorlati lehetőséget biztosított a hallgatóknak a képzés során. Markhot Ferenc tanársegédek igényelt az oktatásban, ezt kérvényben is megfogalmazta, s egyben engedélyt kért Mária Teréziától, hogy iskolája doktori fokozat kiadására is jogosult legyen. Hiába támogatta ezt még az udvar legfőbb egészségügyi tanácsadója, Van Swieten is, az uralkodó elutasító választ adott. Sőt, 1770-ben a száz éve működő Nagyszombati Egyetemnek adományozta az orvosi diploma kiadására jogosító kizárólagos privilégiumot. Az egri orvosi iskola egyrészt igen messze volt Bécstől, és Eszterházy püspök olaszos kultúrája és szemlélete sem volt ínyére az Udvarnak, politikailag nehezen irányítható és megbízhatatlan területnek számított így Eger. Hatéves fennállás és kiváló orvosi oktatás után, 1775-ben engedélyezés híján megszűnt a Schola Medicinalis.

Elhivatottságból jeles

Markhot Ferenc azonban elképesztő lendülettel és hittel folytatta a gyógyítás és az oktatás korszerűsítését. Szenvedélyesen hitt a tudás átadásának sikerében. Orvostanhallgatókat

2. ábra. Emléktábla a Kossuth Lajos utca 8. alatt (dr. Kovács Csaba felvétele)

ugyan nem képezhetett tovább, helyett bábákat és chyrgusokat tanított, ez utóbbiak közül később többeket sebész mesterré nyilvánított, a megfelelő anatómiai, szülészeti és sebészeti vizsgák teljesítését követően. A Lyceum épületében bonctermet, kémiai és fizikai laboratóriumot működtetett, heti egy oktatási napba sűrítve az előadásokat. A kórház pedig mint gyakorlati helyszín továbbra is rendelkezésre állt. Fáradhatatlanul, magas szinten űzte hivatását a következő években. Balneológiai tanulmányokat is folytatott, központi kéreésre összeírta és elemezte

Eger és egész Heves vármegye gyógyvizeit, és lejegyeztet egy korabeli „study”-t, 600 beteg gyógyvizes kezeléséről. Nem csügged akkor sem, amikor egy ifjú tehetség – Doslern Károly – férközik a püspök bizalmába. Markhot egy diagnosztikai tévedését felnagyítják, kegyvesztett lesz, állásait elveszíti és ideiglenesen írni munkát kell vállalnia, mielőtt ismét visszahívják a városi orvosi állásba, amit Doslern a kevés fizetésre hivatkozva mégis otthagyt. 1790-ben, II. József halálakor újra felcsillan a remény az orvosi egyetem megindítására. A jó ügy mellé áll szinte minden haladó magyar szellem, ám hiába a részletes pályázat és a kiváló feltételek (a háttér klinikum, a Lyceum világhírű csillagvizsgálója és értékes könyvtára, a környék kiemelkedő botanikai és ásványi kincsei), Markhot Ferenc úgy hal meg 1792-ben, hogy terve az akkreditált egri orvosi egyetemről csak álom marad.

Irodalom

1. Dr. Ringelhann Béla (szerk.): Emlékkönyv az Egri Megyei Kórház fennállásának 10. évfordulójára. Eger, 1960.
2. N. Lutter Katalin: Kórház történeti áttekintés: Heves Megyei Önkormányzat Markhot Ferenc Kórház-Rendelőintézete. Eger, 2006.

Köszönet az egri Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár munkatársának, Schmidtné Vitai Bernadett könyvtárosnak a kiadványok és képek rendelkezésre bocsájtásáért.

PAPP KATA
magyartanár, újságíró

Górcsövi alakzatok

Mokry-Mészáros Dezső mikroszkopikus látványra építő munkáiról*

Henry Fox Talbot 1884-ben megjelent, *A természet irónja*¹ című munkájában kifejtette a camera obscura² használatának nehézségét, pontatlanságát. Amikor szeme elmozdult a szerkezet prizmájáról, melyben minden gyönyörűnek látszott, úgy találta, ceruzája csak gyászos nyomokat hagyott a papíron. Ezért megalkotott egy olyan eljárást, mellyel „a kép, megfosztva azoktól a gondolatoktól, melyek kísérik, kizárólag a maga természetességében szemlélve”³ jelenik meg. Az új „művészeti ág”, a fényképezés bármennyi és bármilyen bonyolult elrendezésű tárgyat képes volt rögzíteni. A fényképezésnek születésétől

kezdve célja volt nem csak a változékony, látható világ dolgainak rögzítése, hanem az ismeretlen, szabad szemmel láthatatlan világ feltárása, megismerése is. Fordulópontot jelentett Joseph Gerlachnak⁴ a mikroszkopikus fotózás technikájáról szóló könyvének megjelenése, amelyben kifejtette, hogy a megfigyelő szubjektuma a mikroszkopikus kép létrehozásakor teljes mértékben kiiktatódik, és a megfigyelt tárgy önmagát reprezentálja. Ezzel tehát a mikrofotó esetében is megerősítette a Talbot által már megfogalmazott „hiteles kép”, abszolút objektivitás elvét, melynek születése során a fotós vagy kutató csak a „természet ceruzájaként” működik közre. Horst Bredekamp és Franziska Brons⁵ tanulmánya Robert Koch baktériumokról készített felvételei kapcsán azonban felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy a lehető legműködőbb képmásra való törekvés paradox módon nem volt minden ügyeskedéstől mentes folyamat, és a tudományos publikációkban a hitelesség megőrzése végett Koch hamar elkezdett mesterségesen létrehozott fényfoltokat, a térbeliség érzetét keltő felületeket festeni a mikroszkopikus képre. Mindezt annak ellenére tet-

1. ábra. Mokry-Mészáros Dezső ifjúkori portréja az I. világháború idejéből, huszár századosi atillában, mozgósítási kereszt-, lovas-lövész-, illetve lovas érdemrendekkel. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, Helytörténeti Adattár

te – amint arra Varga Tünde tanulmánya⁶ felhívta a figyelmet –, hogy Koch számára a fénykép volt az abszolút objektivitás, míg a rajz hazugság, az abszolút önkény szülötte. Mivel azonban a mikroszkopikus kép értelmezése, vagy egyáltalán, a láthatósága avatott szemet kívánt, a természetes hatást éppen a mikroszkopikus képre jellemző jegyek eltüntetésével sikerülhetett csak elérni, és célja végeredményben az volt, hogy megmutassa, miképpen kell a mikroszkópon keresztül látni a dolgokat. Míg a tudományos életben a látszólag objektív feltételek szubjektivitásának elismerése a mikrofotográfiában folyamatos problémaként volt jelen,

addig a művésznek megadatott az a lehetőség, hogy ennek a pazar, szabad szemmel láthatatlan világnak a leképezését mint esztétikai tárgyat, képként nézhesse.

Mészáros Dezső⁷ (1881–1970) Sajóecsegen született.⁸ Amikor 1903-ban a Magyaróvári Gazdasági Akadémiára került, vásárolt magának egy mikroszkópot, és ettől kezdve szabadidejét a mikroszkópban látott képletek rögzítésével, majd a látott kép újraértelmezésével töltötte. A mikroszkopikus formavilág Mokry pályafutásának nem csupán első, kifejezetten a mikroszkopikus látványra építő, kísérletező alkotói periódusát jellemzi, hanem ornamentekké rögzülve egészen késői festményein, sőt, agyagedényein is megjelenik. Mokrynak a maga nemében páratlan, természettudományos érdeklődésére visszavezethető alkotói módszere a mikroszkópot egy valóságos, de ismeretlen világgal való találkozás, a látómező kiszélesítésének eszközéül használta fel. Önéletrajzában így emlékszik meg erről: „A vegytan mellett itt a növény és állattan tartozékaiként a górcsövi tanulmányok nagymértékben felkeltették érdeklődésemet. Nem a tuda-

2. ábra. Mokry-Mészáros Dezső mikroszkopikus tanulmánya a magyaróvári tanulmányok idejéből, 1905. Papír, színes tus, rajz, 100×150 mm. A művész saját felvétele. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet

mányos szempont, hanem a látott dolgok sokszor igen szép formái érdekeltek, szinte lenyűgöző hatást gyakoroltak rám. A tanulmányok szempontjából fontos látottakat persze nagyítva, le is kellett rajzolni. Még abban az évben, fél év után hazajövet vettem egy górcsövet Pesten, csupán a művészi szépség szempontjából szórakoztam, rajzoltam, ki is színeztem a látottakat, sőt azoktól eltérő rajzok is keletkeztek – egész füzetnyi.”⁹ A magyaróvári akadémián eltöltött idő alatt rendelkezésére álltak a legkülönfélébb vizsgáló berendezések, hiszen az a legmagasabb szintű felsőoktatási intézményként működött akkoriban. Oktatója, Sigmond Elek itt végezte nemzetközi szintű kutatásait jól felszerelt laboratóriumában. A magyaróvári egyetemen tanított Cserhádi Sándor,¹⁰ a hazai növénynevelés atyja, akinek jelentéseiből fontos adatokat tudunk meg az Óváron folyó kísérletekről, kísérleti eszközök használatáról.¹¹ A neves tanárok közül a legnagyobb hatást mégis Linhart György¹² gyakorolta Mokryra, akinek négykötetes munkáját a párizsi világkiállításán aranyéremmel jutalmazták. Kiadványa 498 gomba és baktérium ábráját és leírását közli.

A továbbiakban Mokry néhány jellegzetes, a mikroszkóp használatáról, mikrobiológiai ismereteiről legnyilvánvalóbban tanúskodó művét vizsgálom.

1910-ben festett, *Élet idegen planétán* című munkája egy sok darabból álló sorozat tagja, amely egy idegennek tűnő világ fantasztikus látványát tárja elénk. Ornamentumai igen sajátosságok, hol zárt alakzatok (körök, oválisok, cseppformák) sorozata, hol apró, egyszínű

gömbök egymáshoz tapadó sokasága. Színhasználatára a fekete kontúr közé festett meleg okkerek, sárgák, vörösek jellemzőek, néhány helyen feltűnik a hideg kék is. A kép felületét vastag lakkréteg borítja, mely hártyszerűen magába zárja, védi ezeket a nyüzsögni, rezegni látszó alakzatokat. Kicsiny méretű képeinek apró részletei, miként maga a mikroszkópba való tekintés, egészen újfajta látást kívánnak a nézőtől. Csak közvetlenül a kép fölé hajolva, közelről szemlélve sejlének fel az egyébként megbúvó részletek, apró motívumok, kicsiny sejthalmazszerű képződmények. A kép nem kitárulkozó részletei, akárcsak a szabad szemmel láthatatlan világ lényei, elbújnak a felületes szemlélő előtt. A tudományos megismerésnek egy sajátos formáját alkalmazza, melyet képeinek szemlélőjétől is elvár: a mikrovilág befogadásához Mokry a laboratóriumi kutató elszánt tudásvágyát, türelmét teszi előfeltétellé.

Moesz Gusztáv 1902-ben kiadott *Brassó állóvizeinek mikroszkopikus növényzete* című füzeté betekintést enged a mikroszkopikus rajz tudományos értékű publikálásába. Moesz 1899-től a brassói főreáliskola természettanáraként dolgozott, itt kezdte el a mikroszkopikus növények tanulmányozását. Megállapította, hogy a sejt önálló lény, melyben benne van az élet, és minden élet belőle indul ki. Mokry tanulmányai és mikroszkopikus vizsgálatai során minderről biztosan tudomást szerzett, így hát ezek az apró, szívós, minden élet forrását magukban hordozó, és számára már láthatóvá is váló lények, a sejtek lesznek művészetének meghatározó elemei. Képein ezek a sejtek önkényes alakzatokba rendeződnek, különleges növényi

3. ábra. Mokry-Mészáros Dezső mikroszkopikus látvány alapján készült színes ceruzarajza 1907-ből. A művész felvétele saját művéről, az eredeti rajz lappang / A művész saját kézíratos feljegyzése az 1940-es évekből a fotó hátulján. A fotó lelőhelye: Miskolc, Herman Ottó Múzeum

4. ábra. Mokry-Mészáros Dezső: *Élet idegen planétán XII*, 1910. Karton, színes tus, tempera, lakk, 24×31 cm. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, ltsz.: 78.180. Fotó: Kulcsár Géza

és állati formákba, vagy éppen gombák, spórák képébe szerveződve jelennek meg.

Mokry ez idő tájt készített festményeinek talaja botanikai szempontból leginkább vízfénékre emlékeztet. Moesz egy Fortyogónak nevezett tavacska vizsgálatakor víz alatti erdőkről szól, hiszen az abban élő apró-cseprő állatok szempontjából azok a moszatok, egynemű sejtekből alkotott telepek rengeteg, sűrű őserdőnek tűnnek. Néhány kisebb tó mélyebb, tisztább vizű medencéje is érdekes vízinövények bozótjait rejt. Moesz lándzsás levelekről, víz színe föléd magasodó rózsaszín füzerekről, „finom levélkéit csinos csillagocska gyanánt a vizen szétteregető”, szennyes zöld, kocsonyás, gomolygó felhőkről, hosszú úszó száraikkal sűrű szövetényt alkotó növényekről ír. A hínáros vizek mikroszkopikus életének elevensége, a hínár sűrűségében rejlő csodavilág hasonlít leginkább Mokry mikroszkopikus képeihez, amennyiben egészében véve szemléljük őket. „El vagyunk ragadtatva már attól a nyüzsgő élettől is, a mit a mikroszkóp egyetlen csepp vízben mutat. Hová lennénk az ámulástól, ha olyan eszközünk volna, mely a víz életét a maga teljességében mutatná, a maga összes lényével, melyek a létért való küzdelemben egymást taszigálva, pusztítva egy óriási chaosban összeverekednek, de azért mindenik azt hiszi: övé az az erdő, és azon kívül nincs világ.”¹³ A „liliputi” növények között ezekben a mocsaras vi-

zecskekben állati természettel felruházott mikroszkopikus lények húzódnak meg, akár csak Mokry képein. A *Vorticella* nevű például harang alakú testét a hosszú kocsánnyon kitolja, majd a száját körülölelő csillag alakú koszorút sebes mozgásba hozza, hogy az ily módon keletkezett örvény szájába sodorja a parányi testecskéket. Miután ezeket bekebelezte, villámgyorsan összepödrí kocsányát, és testét golyó alakba gyúrja. Ezeknek az apró lényeknek, a *Vorticelláknak* korábban, a mikroszkóp feltalálása előtt varázslatos, mágneses erőt tulajdonítottak, mellyel láthatatlanul vonják magukhoz a tárgyakat. Mokrynál ez a va-

rázserő a mikroszkopikus látvány ellenére is megmaradt.

Érdekes alakzat a *Diffugia* plazma is, mely apró mész kristályokból és egyéb szemcsékből szépséges héjat von maga köré, vagy az *Acineta* gombostű alakú tapogatóival, a *Clathrulina elegans* pedig művészi tokocskája közepébe rejtett plazma testével. Föltűnik a zöldséges mikroszkopikus képe is. Különlegességük, mely miatt a festő választása reájuk eshetett, hogy a szunnyadó vagy látens életnek azt a szélsőséges formáját hordozzák magukban, mely az életfolyamatok végletekig való lecsökkentése révén akár ötévnyi beszáradt állapot után is képes életre kelni. A szunnyadó élet fogalmát a vitalisták vezették be: Claude Bernard¹⁴ Lazzaro Spallanzanira¹⁵ hivatkozva kifejti, hogy ha a nedvesség, a fény, vagy a külső hő feltétele hiányzik, a vitális megnyilvánulások megszűnnek az élőlényben, mivel a velük párhuzamos fizikai-kémiai jelenségek félbeszakadnak. Ilyenkor ezek a lények nem pusztulnak el, hanem többnyire valamiféle látens élet állapotába süllyednek. Az élet külső megnyilvánulásainak ez a teljes felfüggesztése Bernard szerint feltételezhetően korlátlan idejű. Az üszkös búza harminc éve élettelen és kiszáradt férgének életre keltésére Spallanzani tett kísérletet, és meglepő módon azok életképessége egy csöpp víz hatására újra jelentkezett. A

testbe visszatérő víz újra előidézte a kémiai jelenségeket, és lehetővé tette, hogy a szövetek visszanyerjék vitális tulajdonságaikat. A víz (élő, éltető, életre keltő elem) és a látens élet (halott, tetszhalott) tehát nem csak Mokry képeinek visszatérő elemei, hanem szorosan összekapcsolódó, egymást feltételező vitalista fogalmak.

A felsorolt apró, vízi egysejtükön kívül Mokry a mikroszkopikus látványra építő műveinek felületét javarészt a növényi sejttel különféle mintázatainak változataival töltötte ki. A sejttel a növényi sejtek legszembetűnőbb alkotórésze. Az *Élet idegen planétán* című képen mindhárom sejttípusra találunk példát. Ugyanezen a képen a föld alatti bábszerű halottak is talán a sejthalál példázatai; a soksejtű szervezetekben a sejthalál és a sejtketlekedés egyidejű folyamatok, életjelenségek. Fiatal szervezetekben a sejtkepződés dominál, idősödve mindinkább a sejthalál kerül előtérbe. Az elpusztult sejtek jelentősek a növény életében: a víz és tápanyagok szállítói, a külső környezet káros hatásainak kiküszöbölői. Parányi voltak ellenére a földkéreg alkotásában is részt vesznek. Mokry a sejttel csodás szerkezetével volt képes kifejezni az egyszerre élő és holt, de valamilyen módon halálában is a természet rendjébe beilleszkedő, az élet körforgását fenntartó folyamatot.

A magházak, magkezdemények az *Élet idegen planétán* meghatározó ornamensei, a pollenek szintén önálló motívumok Mokry munkáin. Művein a virágpor hangsúlyos jelenléte véleményem szerint abban áll, hogy a sejttalhoz hasonlóan „időt álló” képződmény. Az ellenálló sejttalú pollenszemcsék, a kőzetüledékekkel, tözeggel fedett pollenszemek évezredek, sőt, évmilliók elteltével is felismerhető épségben maradnak, s így a letűnt idők növénytakarója is vizsgálható általuk.

Mokry mikroszkopikus ihletésű képein elsősorban növényi szöveteket, sejteket ábrázolt. Az állati szövetet

térkitöltő motívumnak, háttérnek használta szőnyegmintaszerűen alkalmazva, fő motívumnak (inda, élőlény) sosem. Ennek oka az lehet, hogy az állati szövet mikroszkopikus képe kevésbé látványos: gyakran tartalmaz sejt közötti állományt, viszont nem tartalmaz szintesteket, zárványokat, és soha sincs sejtfala, ezért nehezen határolható el a képtér többi motívumától. Korai munkái közül az *Élet idegen planétán* című kép jobb alsó sarkában láthatunk szívizomszövethez hasonló párhuzamos szájakat, és zsírszövethez hasonló a kép felső mezőjében. Ezen a csillósejtek nyúlványaira emlékeztető csíraszerű képződmények is megfigyelhetők. Későbbi munkáján, az *Ősvilág* címűn (1929) pedig az ősi állatok testét töltötte ki a simaizomszövet mintázatával. Ifj. Matusovszky András orvostanhallgató 1910-ben készült kéziratában, szövettani jegyzeteiben¹⁶ szépen elhatárolhatók azok a szövetek, melyeket Mokry is felhasznált. A jegyzetben szereplő sematikus vázlatrajzok jó alapot szolgáltatnak az összehasonlításra a bonyolult mikroszkopikus metszetképekkel szemben.

A mikroszkopikus vizsgálat előtt a metszeten használt megfestő eljárások a szövettani technika egyik legfontosabb részét képezik. A korabeli festőmódszerekről egy, a korszakban egyedülálló tudományos munka, Dr. Thanhoffer Lajos *A mikroszkop és alkalmazása – az általános szövettani technika vezérfonala* című kötete számol be részletesen.¹⁷ Véleményem szerint ezek-

5. ábra. Mokry-Mészáros Dezső: *Élet idegen planétán III*, 1910. Tempera, színes tus, lakk, karton, 21×30 cm. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, ltsz.: 53.248. Fotó: Szujó Péter

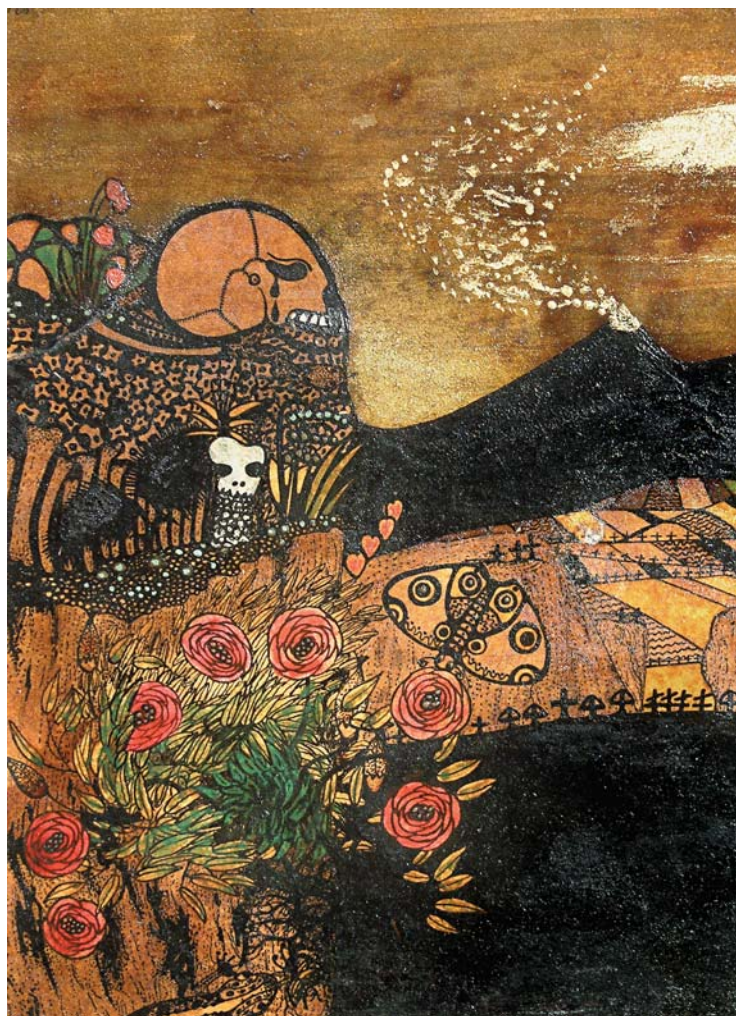
nek a színező eljárásoknak köszönhető Mokry mikroszkopikus látványra építő képeinek különleges színvilága: a meleg narancssárgák, barnák, vörösek, helyenként felbukkanó kékek. Ez a színvilág jellemző még az *Óceánia*- és a *Háború*-ciklus képeire is. Különösen érdekes, hogy a festő az elkészült munkák felületét lakkal vagy kanadai balzsammal kezelte. Ezeket a szereket állati és növényi szövetmetszetek elzárására, tartósítására használták. Mokry mikroszkopikus metszetek ihlette képei ezzel a módszerrel valóban maguk is természetbeli alukultává váltak.

Ahhoz, hogy Mokry-Mészáros Dezső mikroszkopikus képeinek vizuális hátterét megértsük, összegzésképpen rövid történeti áttekintést adok arról, miképpen vált a tudományos mikrofotográfia populárisnak számító esztétikai tárgyá. A hazánkban megjelenő orvosi, mikrobiológiai témájú tudományos publikációk, a *disegno*-ba vetett bizalom jegyében, és egyben a problémát megkerülve, igen hosszú

ideig csak rajzokat közöltek a mikroszkopikus képekről. Hazánkban ismeretlen az olyan, a mikrobiológia eredményeit népszerűsíteni, populárisra tenni kívánó kezdeményezés, mint például az 1878 és 1893 között készített svájci *Dodel-Port Atlas*.¹⁸ Ez a botanikai sorozat 42 növénytani metszet tábla méretű ábráját tartalmazta, melyek esztétikai szempontból is kiemelkedő értéket képviseltek. A botanikus házaspár művészi kivitelezésű, nagyméretű színes nyomatokkal helyettesítette a természetes mikroszkopikus képet annak érdekében, hogy az a különböző képzettségű diákok számára egyforma módon közérthető, és elsősorban élvezetes legyen.

A Hamburgi Egyetem és Zoológiai Múzeum 2007 novemberében olyan kiállításnak adott helyet,¹⁹ melyet teljes egészében a német optikus, Johann Dietrich Möller²⁰ munkásságának szenteltek. Möller vizsgálta először mikroszkópon keresztül a kovamoszatok csodálatosan színes, változatos mintájú, szimmetrikus burkát. Moszatokról (diatómák) készített képei rendkívül gyorsan népszerűvé váltak, és a forgalomba kerülő nem tudományos igényű, hanem szemet gyönyörködtető, művészi elrendezett „diatom-képek”²¹ pillanatok alatt elkeltek. Ezek drága és rendkívül divatos ajándéknak számítottak még diplomatakörökben is. Érdekes, hogy a mikroszkopikus képek elkészítéséhez szükséges megkövesedett kovamoszatokat nagyrészt az akkor még Magyarországhoz tartozó Bory édesvízű tavaiból gyűjtötték.

Möller diatóma-képei és a *Dodel-Port Atlas* népszerűsítő kartonjai már megtették azt a lépést, hogy a mikroszkopikus felvételek művészi értékkel bíró esztétikus tárgyakként vonuljanak be a köztudatba. Hazánkban azonban ezeknek a hatása még nem juthatott el. Az első olyan munka, melynek recepciója nálunk is kimutatható, Möller követőjének, a jénai természettudósnak, Ernst Haeckelnek *Kunstformen der Natur* című albuma. A látványosan, nagy-

6. ábra. Mokry-Mészáros Dezső: *A háború* (*Háborús szimbólum*), 1915. Karton, papír, színes tus lakkozva, 15×19,5 cm. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, ltsz.: 78.104. Fotó: Szujó Péter

méretű táblákon szemléltetett mikroszkopikus képek itt már ugyanannyira kívántak esztétikai jelenségek lenni, mint a tudományos megismerés eszközei. A könyvét illusztráló litográfiákon többnyire szimmetrikusan, több nézőpontból is szemügyre véve mutatta be a legkülönfélébb természeti képződményeket, feltárva külső és belső szerkezetük végtelen változatosságát. Ezek a formák és alakzatok nagy hatással voltak a korabeli tervezőkre, többek között a bécsi szecesszió és a ma-

gyar századelő egyes művészeire is.²² Entz Géza az alábbiakat mondta Haeckel műve kapcsán az Állattani Szakosztály 1899-es ülésén: „A legigézőbb formák, a legtetszetősebb művészi motívumok az alsóbbrendű szervezetek között található, még pedig nem egyenként, hanem a legmerészebb képzeletet is elbűvölő sokaságban és sokféleségben, ama szervezetek között, melyeknek nagy része pusztán szemmel nem is látható, más része pedig a tengerek titokzatos hullámai alatt rejtje el szépségeit. Ez állatok és növények túlnyomó részével a természetbúvárokat is csak az utolsó félszázad ismertette meg s minthogy hű rajzaik jó része csak a szakemberek számára írott monográfiákban van leteve, a művészi körök alig vettek még róluk tudomást, pedig éppen napjainkban indult meg Európa szerte az az áramlat, mely a dekoratív művészet számára új motívumokat keres. A XX. század művészei talán megtalálják majd a keresve keresett kincset az élő természetnek eddig még nem méltányolt szépségeiben. Nyilván ez indította a finom műérzékű Haeckel tanárt arra, hogy az alsóbbrendű állatok és növények legszebb alakjait mindenkitől könnyen megszerezhető munkába foglalja. Reméljük, hogy a mű eléri célját s szolgálatot vélnünk tenni olvasóinknak, hogy figyelmüket e dísz-

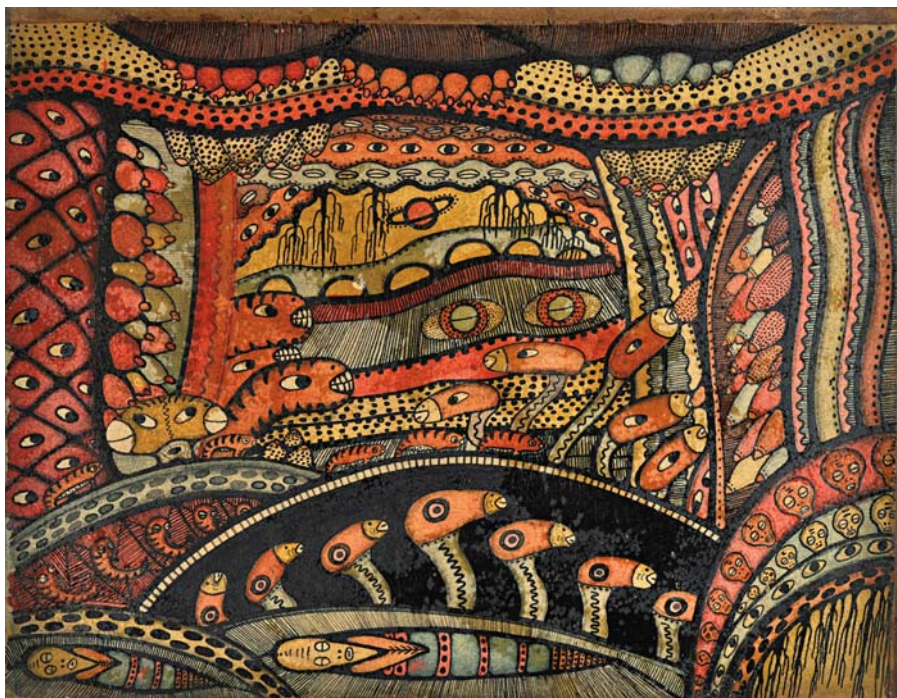

7. ábra. Mokry-Mészáros Dezső: *Ősvilág*, 1929. Karton, olaj, 24×30 cm. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, ltsz.: 94.98. Fotó: Kulcsár Géza

műre felhívjuk.”²³ Entz Géza felhívásának „elég teté” Mokry-Mészáros Dezső hazánkban elsőként keresett művészete számára új motívumokat a mikroszkopikus világban, s így egy már meggyökeresedett, a mikroszkopikus kép esztétikai értékeit előtérbe helyező nyugati tendencia hazai előfutárává, s hosszú ideig egyetlen képviselőjévé vált. Úgy gondolom, a történeti áttekintés kellőképpen rávilágított arra, Mokry-Mészáros Dezsőnek a magyarországi művészet történetében egyedülálló stílusú műveit, különleges alkotói módszerét csak nemzetközi kontextusban vizsgálva érthetjük meg teljes egészében.

Jegyzetek

- * Jelen munka a *Művészettörténeti Értesítő*ben (62. 2013, 83–98) megjelent tanulmány rövidített változata.
- ¹ *William Henry Fox Talbot: The Pencil of Nature*. Longman, Brown, Green and Longmans, London 1884, magyarul: *William Henry Fox Talbot: A természet írónja*. HOGYF Editio, Budapest 1994. Fordította: László Ágota.
  - ² A camera obscura vizuális kultúrára gyakorolt hatásairól: *Jonathan Crary: Techniques of the Observer. On Vision and Modernity in the 19th Century*. MIT Press, Cambridge 1991, magyarul: *Jonathan Crary: A megfigyelő módszerei. Látás és modernitás a 19. században*. Osiris, Budapest 1999. Crary könyvének magyaror-

8. ábra. Mokry-Mészáros Dezső: *Élet idegen planétán II*, 1930. Karton, tus, olaj, 22×28 cm. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, ltsz.: 78.102. Fotó: Kulcsár Géza

szági recepciójához lásd: *Berecz Ágnes*: Tágra nyílt szemek. *Buksz* 2000/3, 247–251.

³ *Talbot* i. m. 1994, 8.

⁴ *Joseph Gerlach*: Die Photographie als Hilfsmittel mikroskopischer Ordnung. Leipzig 1863.

⁵ *Horst Bredekamp – Franziska Brons*: A fotográfia mint tudományos médium. A művészettörténet, a biológia és az illusztráció nyomorúsága. In: *Nagy Edina* (szerk.): A kép a médiaművészet korában. L'Harmattan, Budapest 2005, 147–166.

⁶ *Varga Tünde*: Tudományos? Fantasztikus? – Képzelt szörnyek reprezentációja. In: *Kürti Emese* (szerk.): Művészet mint kutatás. Magyar Képzőművészeti Egyesület, Budapest 2007, 93–114.

⁷ Tanulmányomban a Mokry-Mészáros nevet Beke Lászlóhoz hasonlóan, Dobrik Istvánnal ellentétben kötőjeles változattal használom. Döntésem oka az, hogy maga a művész is többnyire, bár igen következtelenül, ilyen formában írta nevét képeinek hátoldalán. Miként Dobrik István megjegyzi: „A mokry előnevet művésznévként veszi fel, édesanyja nevét felhasználva (mokri: szlovákul nedveset jelent). Ezt váltva, hol mint Mokri, hol Mokry végződéssel írja. Mivel ez utóbbi több helyen szerepel és utolsó periódusaiban is így írta szignóit, a Mokry Mészáros Dezső művészetét ismerőkkel egyetértésben az előnév y-nal történő írásában egyeztünk meg.” In: *Dobrik István*: Mokry Mészáros Dezső (1881–1970). (Borsodi Kismonográfiák 18.) Herman Ottó Múzeum (HOM), Miskolc 1985, 11.

⁸ Mokry-Mészáros Dezső életrajza: Az elemi iskolát művelt református tanító apja keze alatt végezte. Cseregyerekként a Szepességbe került. Gimnáziumi tanulmányait Miskolcon, a Református Gimnáziumban kezdte el tizenkét évesen, majd 1901-ben Nagyrőcén

érettségizett. A Magyar-Óváron, 1903-ban kelt leckekönyvében (HOM, Művészettörténeti Adattár) olvasható bejegyzés szerint egy évig a debreceni gazdasági tanintézetben is tanult. 1903-tól a Magyar-Óvári Királyi Gazdasági Akadémia hallgatója, itt szerez oklevelet 1905-ben. Élettörténetében feljegyzí (Mokry-Mészáros Dezső: Életem. Kézirat, HOM, Helytörténeti Adattár, ltsz.: 74.207.1.5.) hogy ezt követően egy évig Muhi pusztán dolgozott gazdatisztként. 1907-ben Budapestre költözik, és naplója tanúsága szerint a Gazdák Biztosító Szövetkezeténél jégkárbecslői állást kap. A fővárosban ismerkedik meg a művészettel (Mokry-Mészáros Dezső naplója, kézirat, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete, Adattár, MDK-C-I-39). 1908-ban Olaszországba uta-

zott, és végül Capri szigetén állandott meg: festett, dolgozott. 1910-ben 31 művével csoportos kiállításon vesz részt Budapesten, a Művészházban (l. *Zwicl András* (szerk.): A Művészház 1909–1914. Modern kiállítások Budapesten. Kiállítási katalógus, Magyar Nemzeti Galéria, 2009). Összebarátkozott Gulácsy Lajossal, s utóbbi rábeszélésére 1912-ben Párizsba ment, ahol a festő ajánlásával a Galerie Aschnurben és a Galerie Sagot-ban bemutatkozhatott festményeivel. (Erre utal: *Mokry-Mészáros Dezső* naplója, i. m.) Ezután Spanyolország következett, de kalandos élete során – zoológiai és régészeti expedíciók tagjaként – bejárta Oroszországot, Törökországot, Egyiptomot, Indiát, Ceylont. Az első világháború idején katoná volt, majd Budapestre költözött. Kapcsolatba került a Spirituális Művészek és a Magyar Képrírók csoportjával, és kiállításain rendszeresen szerepelt műveivel (l. *Spirituális Művészek Szövetségének kiállítási katalógusai 1–7*, Budapest, Nemzeti Szalon [később Nemzeti Művészeti Szalon néven], 1924. októbertől 1944. áprilisig, és a Magyar Képrírók kiállításának katalógusai 1–3, Nemzeti Szalon, 1934. március, 1937, 1941).

1948-ban visszatelepült Miskolcra, és az olaj- és temperafestészetben kívül korongozással is foglalkozott. Az 1950-es években megromlott a látása, szembetegsége miatt visszavonult a művészettől, bár még a '60-as években is állított ki. 1978-ban Kecskeméten és Miskolcon, 1981-ben ismét a Herman Ottó Múzeumban rendeztek neki emlékkiállítást. A művész hagyatékának nagy része a miskolci Herman Ottó Múzeumba és a kecskeméti Naiv Művészek Múzeumába került, korai munkái közül saját feljegyzései szerint mintegy 180 db külföldi magángyűjtők tulajdonában van. A magángyűjtők névsorát a HOM Művészettörténeti Adattár-

ban található jegyzetfüzete közli (*Mokry-Mészáros Dezső* Jegyzetfüzete 1936–1938. Kézirat, HOM, Művészettörténeti Adattár).

- ⁹ *Mokry-Mészáros Dezső*: Életem. Kézirat (1. 8. j.), oldal-szám nélkül.
- ¹⁰ *Cserháti Sándor*: Általános és különleges növénytermelés. I–II. Magyaróvár 1900–1901.
- ¹¹ *Cserháti Sándor* (és Szilassy Zoltán): Jelentés a magyaróvári gazdasági akadémia kísérleti telepén az 1886–88. végrehajtott kísérletekről. Magyaróvár 1889, és *Cserháti Sándor*: A magyaróvári gazd. akadémiaival kapcsolatos növénytermelési kísérleti állomás jelentése 1891 és 92. évi működéséről. Magyaróvár 1892–1893.
- ¹² *Linhart György*: Magyarország gombái I–IV, V. Centuria. Magyar-Óvár 1882–1886.
- ¹³ *Moesz Gusztáv*: Brassó állóvizeinek mikroszkopikus növényzete. Brassó 1902, 31.
- ¹⁴ *Bernard* i. m. 1.
- ¹⁵ *Lazzaro Spallanzani*: Dissertationi di fisica animale e vegetabile. Modena 1776.
- ¹⁶ *Iff. Matusovszky András*: Szövetteni jegyzet. Kézirat, Kolozsvár 1910. Lelőhely: SZTE–Klebsberg Könyvtár, Szeged.
- ¹⁷ *Dr. Thanhoffer Lajos*: A mikroszkop és alkalmazása – az ál-

talános szövettani technika vezérfonala. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest 1894.

- ¹⁸ *Arnold Dodel*: Dodel-Port Atlas. J. F. Schreiber (Drucker), Esslingen 1878/1893. Lelőhely: Technische Universiteit Delft, Kluyver Laboratorium, Delft.
- ¹⁹ *Dr. Helen Kranz* (Hrsg.): Johann Diedrich Möller 1844–1907. Die Kunst, Diatomeen zu legen. Zoologisches Museum und Botanisches Museum der Universität Hamburg, 2007. november 15–2008. április 15.
- ²⁰ *Sabine Weiss–Klaus Möller*: J. D. Möller Optische Werke Wedel 1864–1989. Erfurt 2006.
- ²¹ Korabeli diatom-képek a hamburgi kiállításon is láthatóak voltak, a wingeni Musée Laliqye pedig diatom-tálatkat, -ékszereket őriz.
- ²² Haeckel mikroszkopikus képeinek Mattis Teutschra és a Der Blaue Reiterre gyakorolt hatásáról lásd: *Bajkay Éva – Kishonty Zolt* (szerk.): Mattis Teutsch és a Der Blaue Reiter. Kiállítási katalógus, Magyar Nemzeti Galéria (2001. március 14–június 24.). MissionArt, Budapest 2001.
- ²³ *Entz Géza*: A természet művészi alkotásai. Természet-tudományi Közlöny 32. 1900, 374. sz., 557–564.

VÁRALJAI ANNA

1828
AKADÉMIAI KIADÓ
KÖNYVAJÁNLÓ

Naomi Klein: Sokkdoktrína
A katasztrókapitalizmus felemelkedése

Rolf Dobelli: Gondolj bele, hogy ne ess bele!
A hétköznapi gondolkodás 32 csapdája

John Keegan: A csata arca
A korszakos harcok háborúja, 1415–1976

L. Balogh Béni: Küzdelem Erdélyért

Bill Bryson: Shakespeare
Az egész világ színház

Nick Lane: Hajrá, élet!
Az evolúció től kezdődő története

**KERESSE KÖNYVEINKET
WEBOLDALUNKON,
AHOL ÁLLANDÓ
KEDVEZMÉNYEKEL VÁRJUK!**
www.akademiaikiado.hu

Az identitás jegyében indul a Művészetek Palotája évada

A Művészetek Palotája a 2013/14-es évadban is folytatja a tavaly bemutatott évados programhirdetést, igazodva az európai koncertélet hagyományaihoz. A szezont az „identitás” vezérgondolata határozza meg: a Művészetek Palotája arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy a kultúra segítségével feltárható az út, amely a tágas horizonttól önmagunk felfedezéséhez vezet. Az évad művésze Perényi Miklós, az évad zenekara az MR Szimfonikusok lesz. Ezúttal sem lesz hiány külföldi sztárelőadókban, és a dzsesszrajongók is készülhetnek.

Jordi Savall
(c) David Ignaszewski

Perényi Miklós világhírű csellista, kétszeres Kossuth-díjas művész lesz az évad művésze, aki több alkalommal, kamaramuzsikusként és szólistaként is közönség elé lép. „Perényit hallgatni annyit tesz, mint a lényeggel találkozni, szembe találni magunkat egy mű ellenállhatatlan szépségével, amit csak ő tud ilyen egyértelműen világossá tenni” – írta róla 2006-ban francia méltatója, Gérard Mannoni. Nem kevésbé rangos együttes, Európa egyik leghíresebb rádiózenekara, a hetven éve megalakult MR Szimfonikusok lesz az évad zenekara. Az évados fesztiválok változatlanul zajlanak: januárban ismét Jazz Showcase, júniusban a Hey, June! koncertsorozatban a rockzenészeké a ház. A Wagner-napokon négy egymást követő napon elhangzik a teljes Ring-ciklus, valamint két alkalommal a tavaly nagy sikerrel bemutatott *Tannhäuser*-produkció is.

A MüPa természetesen az új szezonra számos világhírű komolyzenei előadót hívott meg: őszi évadindítóként Edita Gruberova, a világhírű bel canto díva Donizetti *Boleyn Anna* című művének címszerepét énekli. A historikus zene meghatározó képviselője, a katalán származású brácsista és karmester Jordi Savall egy közel

700 évet átölelő képzeletbeli utazásra hívja hallgatóit a Borgia-dinasztia zenéjével, Ton Koopman az általa alapított Amsterdam Baroque élén vezényli Bach *Máté-passióját*. Az újévi hangversenyen Haydn *Az évszakok* című oratóriuma szólal meg az Orfeo Zenekar és a Gustav

Sol Gabetta

Mahler Chor Wien közreműködésével, René Jacobs vezényletével. Novemberben karmesterként lép fel a 20. századi európai kortárs zene egyik legmeghatározóbb alakja, a 80. születésnapját ünneplő lengyel Krzysztof Penderecki. A MET sztárja, Joyce DiDonato és a Complesso

Barocco Grammy-díjas lemezük anyagát szólaltatja meg előben – a királynők és a drámák jegyében. Fellép még – a teljesség igénye nélkül – az elbűvölő fiatal csellista, Sol Gabetta és a Bázeli Kamarazenekar; Mark Padmore a Britten Sinfoniával ünnepli a Britten-centenáriumot, a fiatal sztárdirigens, Daniel Harding pedig a Londoni Szimfonikusok élén érkezik majd Budapestre. Fellép az extravagáns orgonista, Cameron Carpenter is – a közönségre bízunk, hogy tabudöntögető stílusa művészi szabadság vagy szabadosság-e.

A dzsessz és a világzene kedvelői számára is szép számmal akadnak csemegék a MüPa tarsolyában: John McLaughlin a nyugati dzsessz és az indiai etnozene fúziójával kísérletező projektjével, a Remember Shaktival lép fel, a Grammy-díjas amerikai szaxofonos, Pharoah Sanders kvartettje élén a kiváló dzsesszorgonistával, Joey DeFrancescával ad koncertet, a kétszeres Latin Grammy-díjas gitáros, Tomatito fellépése kapcsán pedig nem lehet kérdés, hogy az igazi flamenco-hangulathoz bárhol a világon elegendő a taps, az ének, egy gitár, és egy pár kopogó cipő.

(x)

Modernebb társadalom, újabb metaforák

Susan Sontag, híres amerikai esszéíró, az új modernizmus irányzat képviselője, *A betegség mint metafora* című nagy hírű művét 1978-ban publikálta. Ebben arról értekezett, hogy a világirodalomban az emberek által elkövetett gonoszságokat, az orvosi gondolkozásból kölcsönzött gyógyíthatatlannak tartott betegségek retteneivel, fenyegetéseivel, hogyan ábrázolták koruk szerzői. Futólag többet is említ, de a mű végül kettő halálos bajt sorol fel, elemez, és hozzájuk azokat a példás irodalmi mesterműveket, melyeknek szereplői a „tuberculosis”, valamint a „rák” következtében veszítették el életüket. A két betegség társadalmi megítélésének értékelése is foglalkoztatta, hiszen a tuberculosis, tbc, a finomabb, lelkibb, elvontabb és főleg művészibb elbírálás alatt állt. A rák, a carcinoma maga a rettenet, kínos kimúlás, aminek a tudata a beteget kiragadja a gyógyulás reményéből, összetöri lelkileg, magányossá teszi és esetleges maradék életerejét is elveszi. A nagy esszé idejében mindkét betegség halálos prognózist jelentett. Mára a tbc megoldódott, de a carcinoma tartja előkelő helyét. Meddig?

Az orvos mindig tisztában volt e két halálos betegség kimenetelének kórjóslatával, mert gyógyítása mindkettőnek hiányzott. Ugyanis a hatékony beavatkozás eszközei még nem álltak rendelkezésére. Bár a röntgensugár a korábbi felismerést segítette, de mire a rákra rájöttek, az áttétek legtöbbször már megpecsételték a beteg sorsát, dacára az elsődleges góc kimentésének. A tbc lefolyása hosszabb volt, a beteg kiragadása egészségtelen környezetéből enyhe „tüdőcsúchurut” esetén javulást is elősegített. De masszív fertőzöttség esetén, kaverás folyamat vagy miliaris szórás fennállásakor segítségként gyógyszerhez nyúlni még nem tudtak. Streptomycin, Tebaminál még nem létezett, a beteg hölgy művészi, előkelő betegségben sorvadt el, és e sorsát meghatóan lehetett leírni. Hálás tragédiatémát is kínált. A tuberculoticus operahősnők, beteg tüdővel, csodás áriákkal ajkukon halnak meg.

Sontag mint istencsapását megemlíti egy harmadik végzetes kórt, a vérbajt, a szifilisz is. Azonban ennek fennállására, jellegére nincse-

nek romantikus, enyhítő jelzői, mert a szifilitikus mint nemi úton fertőzött személy már elítélendően jelenik meg, mint buja, akinek betegsége a bujakór. Sőt ismerek egy eléggé morbid bon moto-t, hogy maga az alkotói zsenialitás egy kellő időben kapott szifilisz eredménye. Franciáknál különösen, de nálunk is akad ilyen példa, bár zavarodottságot is hoz. Sőt a végkifejtet, a tabes dorsalis ismert nagy költőknél is.

Egyszerűbb emberek között ezeknek a végzetesen komoly bajoknak az eredetét szívesen írják az Isten büntetésének rovására. Ezt elősegítették az etiológiák ismeretlenségei is, a tisztázatlan kórok. No és a bűnös emberiséget korholó, egyházi dörgedelmeik is.

Amikor a nagy elmebetegségekkel való foglalkozás a XX. század elején elkezdődött, a három metaforikus bajt szívesen hozták kapcsolatba ezekkel, hiszen mindhárom betegség végső stádiumában lelki zavarokkal is találkozott az orvos. A végső stádium szellemi leépülésének jele alkalmas volt arra, hogy a kellően nem tisztázott betegségképet az amúgy is mindig irracionálissal kacérkodó művészetek az irracionálisan felfogott sors szolgálatába állítsák. Akkor főleg nem volt köztudott, a természetben nincsenek, nem történnek csodák.

Azonban mindhárom emberi betegség megítélésében a tudományos haladás eredményeként megszűnt az irracionális magyarázatok túlsúlya, és az orvostudományi nézetek elhelyezték őket a felderített bajok közt, csak még a terápián kellett tovább dolgozni.

A második világháború megfeszített tudományos kutatásai és a vele járó merkantil, gazdasági-társadalmi átalakulások a világ népességét új világnézetek felé terelték, amelyekben eddig ismeretlen noxák ütötték fel a fejüket. Ezek zszurnalisztikai illusztrációihoz új betegség-metaforákra lett szükség. Közben ugyanis a szifilisz és a tuberculosis betegségképét és a terápiát leírták, lényegileg megoldották a gyógyításukat. Az élettani kutatásokban megjelent egy áttörés az emberi szervezet és az addig irracionálisnak tartott „lelki” kórképek genetikai magyarázatáról, ami a köztudatba bekapcsolta metaforaként a tudathasadást, a paranoiát és a

cirkuláris elmebajt. Ezeknek jelzőként való használata azután főleg a publicisztikában terjedt el, mint szkizofrén, paranoiás, depressziós, mániás, természetesen lejárataként. A perverziók betegségként kezelésében a homoszexualitásból kiindulva, teret kapott az elnézés és az egyébként egészségesnek tartott test liberális megítélése. Mivel a fertőző betegségek baktériumos etiológiájának ismerete a nagy bakteriális járványokat sikerrel segítette a kemoterápiának legyőzni, vele egy időben, ellencsapásként a természetből érkezve ismeretlen vírustörzsek okozta, halálos kórok jelentkeztek. Ezek az EBOLA és az AIDS kórokozói, melyek azonnal beléptek a betegségek metaforisztikus ábrázolásába – mint büntetések. Még nagyobb népi karriert futottak be azok, a kezdetben lelkinék aposztrofált viselkedési zavarok, nevezték beilleszkedési nehézségeknek is, amiket most gyűjtőfogalommal civilizációs ártalmaknak nevezünk. Ma a telomeráknak a génláncba egyéni indulatokat, stresszeket közvetítő képességét kutatva valószínű etiológiájukat és velük a terápiát is felfedezzük. Ezen a nano-úton elérkezik az orvostudomány oda, hogy az emberben találkozunk egymással a biológia, a genetika, biofizika és szerves kémia, és minden más. A közös frigyükből a modern antropológia és a betegségek új szemlélete is megszületik.

A múlt század két Nobel-díjas írója, Thomas Mann és Hermann Hesse megpróbálkozott azzal, hogy egy olyan metaforát teremtsen, ami a szeretett lény elvesztését hozza kapcsolatba az őt szerető ember érzelmi életével, történéseivel, a társadalom iránt. Két történet a két szerzőtől, két olyan nagyon szeretett kisfiú halálát írja a meningitis, tehát halálos agyhártyagyulladás rovására, akik egyedül képezték szeretet tárgyát a hideg agyú alkotóknak. Thomas Mann *Doktor Faustus*ában a zeneszerző, A. Leverkühn rajongva szereti unokaöcsét, a kis Ekhót, Hesse *Rosshalde* című regényének festőművész hőse, Verragut pedig imádván csüng a kedves fiacskáján, Pierren. Mindkét alkotónak a kínos halálban elvesztett fiúcska után kiürül lelkéből, ezzel alkotásaiból is a műveikben addig megnyilvánuló emberszeretet. Furcsa párhuzam, mert a két író egy időben alkotott, emigrációban, és ez a lelki automatizmusnak felfogható kulcsélmény megjelenítése már al-

kalmás távolabbi következtetésekre. Csak óvatosan fogalmazva, biszexuálisan kapcsolódtak a nemi szerelemhez. Ez már átvezet a modern kor egy új metaforájához, amely azt szeretné bizonyítani, hogy a homoszexuális lelkület mélyén nem aberrációval, hanem az alkotói pszichével találkozhatunk. Ez a lelkület szerintük modern, plasztikus, több érték létrehozására alkalmas.

A nagy nyilvánossághoz forduló, magamutogató, homoszexuális magatartás egyet biztosan kifejez, immár nyilvánosan, nem metaforaként, hogy lássátok, mi mások vagyunk, mint a társadalom többsége. És gondolják, talán kis beképzeltséggel, értékesebbek is szellemileg?

A modern kor industrializációja, tömegekkel elfogyasztott tartósítószeres jóvoltából, egy igazi metaforát juttatott a köztudatba, ez pedig az allergia. Komoly karriert futott be a múlt század végétől, és használata ma is fokozódik. Sőt, talán ilyen széles tömegekben egyik betegség-metafora sem terjedt el, mint ez. Léptenyomon használják: „allergiás vagyok a politikára – az üzletekre – a közéletre – a divatra – a barátnőimre – az orvosokra – időjárásra – tv-bemondókra – postásra...” De nem folytatom, az oldal betelne azzal, amire még allergiásak vagyunk: Akiket nem bírunk elviselni, akiket leszólunk egészségügyünk szép metaforáival. Tüneteit is használják, „nekivörösödve” veszekedett, „viszketett” a tenyere a pofozásra. Sőt belső szervekkel is lehet kifejezni ellenérzést. Váladékozó szem: csipás (régente kifejezéssel, hugyozza a geleszta), folyó orr: taknyos, éretlen alak: nyálás. Sőt belek működésével is, tojok rád, le vagy (elnézést!) fosva. Ez azt is láttatja, ismerős volt az allergiás székletürítés.

Amikor a betegségek irracionális „kórokaik” az orvostudomány jóvoltából kikerülnek a túlvilági büntetések közül, akkor a kommunikációs forradalom bizonyára talál majd helyettük újakat. A tudományos magyarázatoknak azonban még sokáig a riválisai lesznek a gonoszokat büntető ismeretlen okú, mitikus, a népnek titkos bajok. De arról csak évtizedek múlva értekezhetünk, mert addigra talán beérnek felfedezéseink az egészségről. Bár baj biztosan marad, mert aki akar, talál majd magának. Bajt is, és hozzáillő metaforát is. Így élünk!

A Homo sapiens

A végtelen kozmikus tereken, a mi Galaxisunk Naprendszerében található Föld bolygón a kedvező geofizikai és termikus hatások az adott égitest nukleáris anyagaiból létrehozta egy új anyagi valóságot, és annak funkciót, a zooszférát. A változó feltételek dacára a zooszféra élőlényei közül az évmilliók evolúciójuk során, vadászó életmódjuk okán az antropoid lények mentálisan fejlődni kezdtek, majd az agyuk működése kiemelte őket az élőlények csúcsragadozójává. Vándorlásaikkal eljutottak a Föld felszínének legtöbb vidékére, és az ott uralkodó környezeti hatásokra – az azonos anatómiai felépítésük dacára – különböző faji jellegeket vetettek fel.

A Földközi-tenger medencéjében élő népek a kezdeti törzsi állapotukból kiemelkedtek szellemi adottságaikkal, és birodalmakká alakultak. Majd ez a rendszer alkalmassá tette őket, hogy megteremtsék szervezett hatalmi rendszereiket, vallásaikat és tudományukat. E helyszín utolsó néhány ezer évének történelmi leletanyaga ezt a bámulatos átalakulást dokumentálja. Időszámításunk utolsó kétezer éve pedig a logikus gondolkodásuk olyan sikereit teremtette meg, ami a Föld birtoklásának, sőt a legközelebbi bolygók elérésének tényével, esetleg a Föld elhagyásának lehetőségével távolabbi égitestek birtokbavételének hiú ábrándját is elültette agyunkban. Szapienciánk a vallás és tudomány versengésével érte el e bámulatos eredményeit, a tudomány javára.

De tudomásul kell vennünk, a Holdra szállás sikere a távoli lakhatatlan égitestek, és az életre alkalmatlan körülményeik okán, emberi terjeszkedésre a kozmoszban, nem alkalmasak a körülmények. A Föld teremtményei vagyunk, azok is maradunk. Ha eme lakhelyünket eszünk használatával képtelenek leszünk további életek eltartására alkalmassá tenni, akár túlszaporodás akadályozásával, akár a rendelkezésünkre álló életfeltételek megőrzésével, számítanunk lehet az emberiség degenerálódásával, esetleg kipusztulásával.

A Homo sapiens gondolkozásáról néhány szót, a mítoszok nyelvén. A Földön még az em-

berek előtt nem éltek mások, csak istenek és félistenek, amikor Iapetos titánnak Themistől, a jóslás istennőjétől két fia született. Az első, Prometheus titán, mint neve is jelzi, jóstehetségű anyjától fogékonyságot örökölt a jóslásra és tervezésre is. Testvére, Epimetheus pedig mindent csak tettei után gondolt át, utólag gondolkozott. Az embert Prometheus kreálta. A Föld agyagából formázta meg istenekre hasonlító emberfiguráját. Hogy lelke az istenekre hasonlítson, égi tüzet lopott számára az Olymposról, belélelte, és ettől Prometheus teremtménye, az ember is előrelátóvá, tervezővé vált. Zeus ezt nem bocsátotta meg Prometheusnak. Büntetésül a Kaukázus egyik sziklájához láncoltatta, ahol egy saskeselyű marta ki a máját, ami azonban rendre kinőtt. Érthető ebből, a görögök ismerték az ember természetét. Bizonyítják drámaíróik is, Aischülos, Sophoklés, Euripidész, és főleg Homeros. Prometheus utódai a kreatív, tervező, fantáziadús emberek. Epimetheus származékai az utólag gondolkozók, tetteiket megbánó, büntudatra hajlamos lények. Eddig szól a mítosz, amiből következik, az előregondolkodó, tervező viszi előre a fejlődést. Ő a Homo sapiens faber. A többiek a vallásos büntudatú, a lemaradó, a Homo sapiens religiosus típus.

A fejlődésük. A törzsek varázslóiból lettek az orvosok és a papjaik. A varázslók hamar rájöttek, hatalmuk nagyobb lesz, ha valami földöntúli erők szolgáinak adják ki magukat, és ezen igényükből megszülettek az istenek. Törzsek, népek vezetői azonnal szövetségest találtak bennük, a földi hatalmuk gyakorlásához. Ez a folyamat kiteljesedett, amikor a papi kaszt feje és a politikai hatalom feje összefogott. Európai példa, az investitúra-harc ezt tette járható úttá, amit minden közös hatalom követni kényszerült. Megegyeztek, papi hatalomé a lelkek feletti, politikai hatalomé az emberek feletti bíráskodás. E folyamat Európában példaértékű, de véges a felvilágosodásig. A vallások kritikai vizsgálata döntött, a politika győzött.

Amikor Platon bölcséletével megalkotta az örökéletű entitást, az emberi lelket, megvetette egy szellemi túlvilág isteni rendszerének alap-

jait is. Mentális úton ugyanerre kellett rájönniük a világ többi nagy vallását megalkotóknak is, mert minden vallásos rendszer, mint Fr. Schuon kimutatta, hasonló transcendens egységben alakult ki (Frithjof Schuon, *A vallások transcendens egysége*). Lényegük az ezoterikus és az exoterikus hit tartalmak egysége.

Vallások exoterikus tartalmai a köznek szólnak, mint a templomok, szent helyek, intézmények, kegytárgyak és imák. Szerzetesek és alsóbb papság révén a vallással való kapcsolat tartása. Az ezoteria a beavatások, hittitkok, dogmák, csodák, transcendenciával való felsőbb kapcsolat titkai. A teológia és dogmatika ennek quázi tudománya. A világ összes nagy vallásának rendszere tartalmazza ezeket az összetevőket. E rövid összefoglalás csupán arra szolgál, bemutassa a vallásos gondolkozást és annak belső rendszerét, szemben a tudomány természetelvéssége és tételeinek menzurabilitás próbáját kiálló igazságával. A tudomány nagy eredményeinek feltétele volt, amikor megteremtette saját exoterikus rendszerét és levált a gyámkodó hitről, valamikor az egyetemeken megjelenése után. Ez az utolsó ezer év eredménye, és követhet örömteli vagy tragikus irányt ez a folyamat.

Az emberi faj megérett, felnőtté vált, amikor a felvilágosodással megkezdte önmaga felszabadítását az addig rajta gyámkodó transcendens lényektől. Egyediséggé emelkedett a lény, akinek szellemi méltósága, dignitása egyedülálló, mert összefogja érzelmi és értelmi tehetségét a kreativitásában. Méltóságának összetevői, szabad akarata, alternatívák közti választás lehetősége döntéseiért felelős, teljes értékű entitás, mert nem áll gyámság alatt, és nem helyettesíthető. Mindezt tudja magáról, mert határozott öntudata van. Ez lényeges, mert önálló és saját magában reprezentálja szülőjét, az anyagával egyenlő Földet. Ezt jelzi a Földanya görög fogalma is.

Ezt a döntő igazságot mi orvosok ismerjük. Emberek vagyunk, orvosok vagyunk, az emberek orvosai vagyunk. Emberi a méltóságunk, a kozmoszból származunk. Orvos a foglalkozásunk, védelmet kell adnunk a betegségek és az idő előtti halál ellen. Emberek orvosai vagyunk – ez feltétlen kompetenciánk, és társadalmi méltóságunk alapja. Mert mint céloztam rá, tudatos életünknek a fele mentalitásunk, amit gondolkodásunk és a tanultak nyújtanak.

A másik fele irracionálisunk, az ösztön és érzelmi életünk. Bennünk a két lelki tartalmat kontroll alatt tartja foglalkozásunk empátiája, etikája és racionalitása. Beteg nemcsak hideg ésszel, hanem empátiánkkal is befolyásunk alatt kell tartanunk. Ha képesek vagyunk rá, esetről esetre jobban kiteljesedik orvosi-emberi méltóságunk, és biztosabb ráhangolódásunk a beteg pszichére.

Utoljára hagytam, de minden betegünknel felmerül a kérdés: állapota mennyire életveszélyes? Tehát találkozásunk a Morssal, a görög Thanatossal, gyógyító tevékenységünk minden percében lehetséges. És az igazi orvos itt bizonyíthatja empátiás, emberi, szellemi elhivatottságát. Mert nemcsak neki, az orvosnak van méltósága, hanem a halódó embertársának is, akit nem hagyhat baromként elpusztulni. Ennek kezelése, levezetése kívánja meg a legmélyebb tudást, a segítség effektív vagy csak virtuális lehetőségének megcsillantását, amin sokszor beavatkozásunk sikere is múlik. E bonyolult etikai és mélyen érzelmi kérdés körül időről időre fellángolnak a véleménykülönbségek párázs vitái. Talán egy biztos, nem hagyhatjuk a betegünket segítségünk és vele vesztett reménnyel magára. **ÉS SEMMI ESETRE SEM TŰRHETJÜK, HOGY AMIKOR KEZÜNKBE ADTA A TERMÉSZET A LEGERŐSEBB SZERT A FÁJDALOM TELJES KIKAPCSOLÁSÁRA, NE ÉLJÜNK VELE.** Nem orvos az, aki a kínokban fetregő haldokló végvonaglását beavatkozás nélkül tűri, még akkor sem, ha a pislákoló élet ezzel veszélybe kerül. Igen, de ehhez orvosnak kell lennie, teljes vértzetben, szemben a halállal és szemben azzal az ortodox véleménnyel, az életet csak az veheti el, aki adta. De ki adta? Ennek a fejlődési folyamatnak még sok-sok állomása lesz, míg a teológia ellenében megszületik egy emberbarát törvényi lehetőség egy végső segítségre.

Méltósággal meghalni nehéz. Nemcsak az orvos képességét lehet számon kérni, hanem a haldokló karaktere is mérlegelendő. Van, akinek a STOA nagyjainak, például Senecának (*Vigasztalások*) vagy inkább Boethiusnak (*A filozófia vigasztalása*) a tanításai, vagy a tisztelendő úr kenetes, ismert szavai kellene. Mitől függ a méltóságos halál?

Az időponttól! A halál leélt élet végére tesz-e pontot, vagy reménytelen életet szakít-e meg? Módszere a végelgyengülés, teljes szellemi le-

épülés elveszített tudattal? Beszámíthatóság és helyzete ismerete mellett hal-e meg a haldokló? Szabad akaratóból, segítség elutasításával távozik-e körünkől, sőt tiszta tudattal kéri az orvosa segítségét, mert embertelenül tűrhetetlen állapota?

S végül. Egyedül az ember, az eddig megismert kozmikus távolságokban, aki képes a halálát is kigúnyolni. Ez a tehetsége már átvezet az etika területéről az esztétika berkeibe. Ahol megszülettek a haláltáncok, versben, freskón, szobor alakban, műalkotásokon, zenében, a *dance macabre*, a haláltánc borzongató jeleleteiben. Születését a középkorra tették, amikor a ragályok vagy az erőszakos halál áldozatai tömegesen láthatóak voltak. Johan Huizinga nagyszerű művében, *A középkor alkonyában* is a középkorra datálja. Viszont (ahogy egy nagy művészettörténeti műben látható) az úgynevezett Boscureale nevezetű római ezüstkincslelet egyik edényén, domborítással csontvázakat ábrázolt a klasszikus kor művésze, ahogy zenezszerzőkkel táncolnak. Érthető, hiszen a római kor bemutatott sok-sok halálrészánt embert, aki képes volt szembenézni emberi méltósággal, sőt megvetéssel, az erőszakos halállal. A Stoa vigasztalásiirodalma erre remek példákat vonultat fel.

Ha már eljutottunk az irodalomig. Talán néhány szót az irodalmi és orvosi kifejezésekről is szóljunk.

Egy ismerős idézetet előbb:

*Gót ablakában sírt az orvos:
„Uram, nektárod merre nő,
mely minden kínra ír, s amelytől
felépiül minden szenvedő?”
S nyílt az ajtó: keszeg magiszter
Táncolta végig a szobát,
Kezében mély ólomkehelyből
kínálva színtelen borát:*

...

*– Kontárok voltunk mindahányan,
s az évek szálltak, mint a percek.
Véred kiömlött harmatával
irgalmazz nekünk, Jézus Herceg!*

Talán minden orvos ismeri Villon *Haláltáncballadáját*. Ez művészeti példa arra, hogy or-

vostudományról szólhatunk művészi, irracionális tartalmú szövegekkel is. Azonban ha ugyanezt tesszük orvosi nomenklatúrai vonatkozású anyaggal, az irracionális kifejezéseket, különösen más szellemi területek szókincsét keverve fogalmazványunkba, már nagy hiba. Sajnos orvosi kiadványokban olvastam tömény metafizikát, sőt, hittankönyvi idézeteket. Orvostudomány csak egy van!

Metafizikai szókincsünk igen jelentős. Értelme konkrét emberi jelenségekre utal, de nincs reális, ontológiai tartalmuk, csak virtuális. Belőlük építkeznek a vallásos szövegek, bűnt elkerülő kalauzok, lelki brosrák. A tudományos szöveg, az episztemé, konkrétumokkal dolgozik, logikai sorokkal és menzurális lehetőségeket felkínálva bizonyításul. Ismétlem, költészet, művészet nem nélkülözheti az irracionális felhasználását. Ez szituációk ábrázolására alkalmas, sőt szükséges, mert a pszichés jelenségek is emberi megnyilvánulások, hiszen csak az emberrel jelent meg a Földön az irracionális. Értékelhetők tünetekként, csak a tudós, rejtett tartalmat ismernünk kell. Kulturálatlan az orvos, aki nem fogalmaz pontosan, sőt a nomenklatúrát is helytelenül használja, vagy nem ismeri. Igen súlyos a baj, ha csak a halált ismeri fel, amikor már késő.

A mai kort jellemzi a pontos kommunikációkra való törekvés, ami elsajátítható. Míg a szép, hangulatos, mégis igaz szövegek megalkotása komoly szellemi feladat. Mint orvos, véleményem, igazságot szépséggel, csodás esetekkel felcserélni a Homo sapiensnek sem szabad. De szépen igazat szólni kötelesség, mert méltóságunk, kultúránk egy fő mutatója. Őrizni nyelvünket csak akkor tudjuk, ha ismerjük orvosi feladatunkat szakmai, nomenklatúrai oldalról, és meg tudjuk értetni magunkat köznyelven is a képzetlen beteggel. Nem egyszerű, nincs nevetségesebb a feleslegesen tudálékos orvosnál. Vígjátékszerzők, mint Molière teremtményei kitűnő példák. Ők nem a homo sapiens, hanem homo stupidus családba tartoznak, és sajnos sokan vannak. Az a véleményem, elégségesekkel vizsgáikon átcsúszkáló medikusokból válnak díszpéldányaik.

DR. SÁRY GYULA

Könyvbemutató

Az egyetem központi épületében, az Üllői út 26.-ban, a S Emmelweis Szalonban különleges eseményre került sor 2013. június 17-én, hétfőn. A szerzők és a vendégek Dr. Schultheisz Emil professzort köszöntötték, a 90. születésnapja alkalmából megjelent „PRO NONAGESIMO” tanulmánykötet bemutatójával.

A tanítványok és pályatársak írásait tartalmazó kötet bemutatóján először dr. Szél Ágoston rektor emelkedett szólásra. Kiemelte, hogy Schultheisz Emil professzor a mesterek mestérévé vált, és polihisztorként egyaránt példát mutatott orvosi, kórházigazgatói, orvostörténeti, miniszteri és tanári munkájával. Dr. Sótónyi Péter akadémikus a Magyar Orvostörténelmi Társaság köszöntőlevelét olvasta fel. Dr. Kapronczay Károly, a Magyar Orvostörténelmi Társaság főtájkára egy új orvosnemzedék szellemi motorjának nevezte az ünnepeltet, aki a hatvanas évek végétől átalakította az orvostörténet kutatásának szellemét, szervezetét. Dr. Cseh Károly, a Népegészségtani Intézet igazgatója elmondta, hogy Schultheisz Emil professzor 1985-tól 2003-ig vezette az intézet jogelődjét, és orvostörténeti hatása ma is tetten érhető. Végül Varga Benedek, a S Emmelweis Orvostörténeti Múzeum igazgatója emlékezett a múzeumba kerüléséről, és a távol lévő dr. Vizi E. Szilveszter, az MTA korábbi elnökének köszöntését olvasták fel.

A PRO NONAGESIMO – *Tanulmányok Schultheisz Emil professzor 90. születésnapjára* – melyet Kapronczay Károly és Kapronczay Katalin szerkesztett – tartalomjegyzéke a következő:

Köszöntő (SZÉL ÁGOSTON)

Előszó (JÁVOR ANDRÁS)

Schultheisz Emil életrajza

Schultheisz Emil hazai és külföldi orvostörténeti publikációinak bibliográfiája 2012-ig

A zöldkeresztes mozgalom történelmi távlatban (BIRTALAN GYŐZŐ)

Gondolatok és emlékek a 2011. évi Fiziológiai Orvosi Nobel-díj kapcsán (CSEH KÁROLY)

Gondolatok egy távlati egészségügyi prognózishoz (FORGÁCS IVÁN)

A szexuális férfierő serkenése orvosi javaslatra a XII. században (FORRAI JUDIT)

Gondolatok a magyar pszichiátria történetéből (FÜREDI JÁNOS)

Fizikátörténeti kiadványok Magyarországon a 19. században (GAZDA ISTVÁN)

Szemelvények a mozgásszervek belgyógyászata és fizioterápia kapcsolatának hazai történetéből (GÖMÖR BÉLA)

Taxa Pharmaceutica Posonensis (GRABARITS ISTVÁN)

A két Hörnigk. A XVII. századi merkantilizmus jelentős képviselői (KAPRONCZAY KATA-

LIN)

A szláv orvosi nyelvújítás (KAPRONCZAY KÁROLY)

Az atherosclerosis sikeres terápiaja: a statinkezelés előnyei és dilemmái (KARÁDI ISTVÁN)

A reformáció jelentősége az európai orvostudomány történetében (KARASSZON DÉNES)

Az első magyar diabetológus – Trnka Vencel (1739–1791) (KISS LÁSZLÓ)

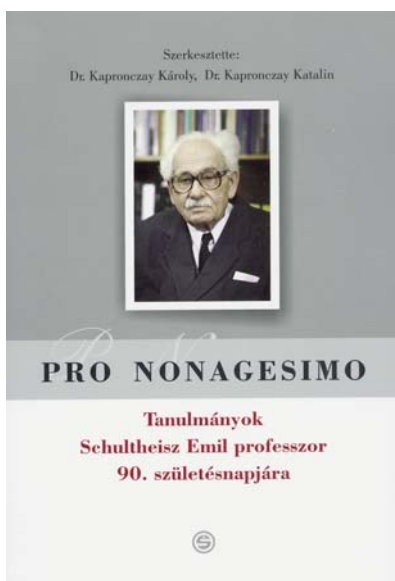
Démétér és Ceres (LOZSÁDI KÁROLY)

Tudomány-e a medicina? (MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS)

Város és könyvkultúra Magyarországon a XV. század végén és a XVI. században. A könyvkiadási adatok tanulságai (MONOK ISTVÁN)

Az orvostörténelem hazai oktatásának mai dilemmái (MÓDIS LÁSZLÓ)

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvos- és Gyógyszerésztudományi Szakosztályának tevékenysége a tudomány szolgálatában (PÉTER MIHÁLY – PÉTER H. MÁRIA)

Mégsem Petőfi (SÓTONYI PÉTER)

Neurophobia (SZIRMAI IMRE)

A tényeken alapuló orvoslás múltja és jelene a rákkutatásban (TOMPA ANNA)

Téli utazás. II. Rákóczi Ferenc gyermekkorából (R. VÁRKONYI ÁGNES)

Kémiai ingerület átvitel felfedezésének története, avagy a gondolatok átöröklődése (VIZI E. SZILVESZTER)

Mint látható, az értékes és sokféle tanulmányok a sok jeles szerző alfabetikus sorrendjében követik egymást a kötetben, mely a Semmelweis Kiadó megszokott pontos és esztétikus kiadásában jelent meg. Egészen biztos, hogy minden kedves olvasónk talál benne öt érdeklő részleteket.

DR. GÖMÖR BÉLA

Dr. Szende Béla – Dr. Szabó Katalin

AERE PERENNIUS

ÉRCNÉL MARADANDÓBB /

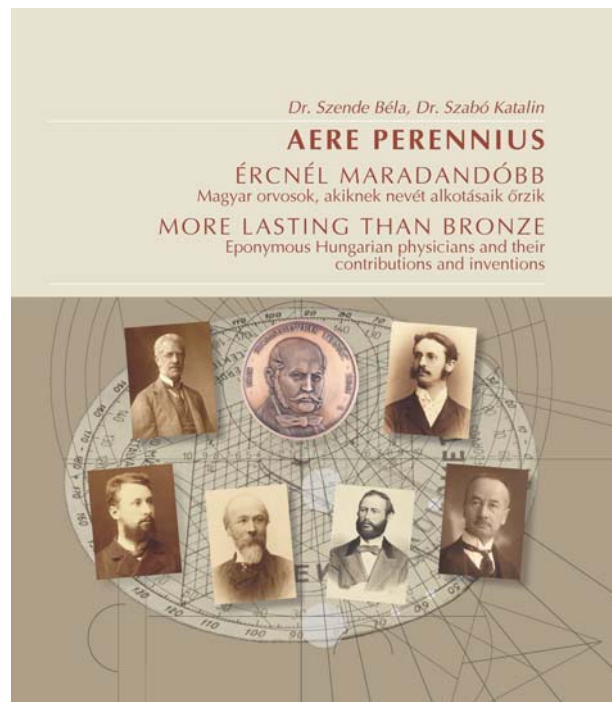
MORE LASTING THAN BRONZE

Semmelweis Kiadó, Budapest, 2013

ISBN 978-963-33-1283-4

A Semmelweis Kiadó gondozásában *AERE PERENNIUS Ércnél maradandóbb / More lasting than bronze* címmel rendkívül érdekes könyvet jelentetett meg dr. Szende Béla és dr. Szabó Katalin prof. dr. Szél Ágoston rektor úr előszavával, ami joggal tarthat számot az orvostársadalom érdeklődésére. A kétnyelvű (magyar-angol) kiadvány méltó áttekintést nyújt az elmúlt csaknem 200 év azon magyar orvosainak pályájáról, akik nem mindennapi teljesítményükkel beírták nevüket a medicina történetébe. A nevükkel fémjelzett sikeres felfedezések, eljárások, eszközök az adott korban nemzetközi jelentőséggel bírtak, és nemritkán napjainkban is meghatározó a szerepük.

A 49 kiemelkedő személyiség életrajzi adatai mellett a nevüket viselő felfedezések, módszerek, eszközök eredeti közlésének felkutatása alapos kutatómunka eredménye. Az életrajzokból kiviláglik, hogy míg a történelmi Magyarország különböző részeiből származó tudósok az első világháború előtt képesek voltak itthon elérni sikereiket, a történelem viharai később sokukat hazánk elhagyására kényszerít-

tették. Csak reménykedhetünk benne, hogy közeleg az idő, amikor a korszakalkotó eredmények ismét itthon születhetnek meg.

Korunk nem kedvez a kiemelkedő személyiségeknek, a szakmai ideálok elszürkülni tűnnek – a könyv ezért is lehet lelkesítő a mai fiatal orvosgenerációk számára.

DR. DZSINICH CSABA
a *Society for Vascular Surgery*
magyar tagozatának elnöke

A bosszú

A guberálók találtak rá a csecsemőre: egy tépett női hálóingben feküdt a kukában minden életjel nélkül. Azonnal értesítették a közeli lakóház házmesterét, az a rendőrséget, akik az ügyeletes mentőorvossal egy időben érkeztek a helyszínre. Úgy tűnt, hogy az újszülött fiúcskában pislog némi élet, s így azonnal beszállították a reanimációs osztályra, ahol bekapaszkodva az alig pihegő szálba, az orvosok visszaterelték abba a világba, mely a legkegyetlenebbül fogadta, miközben megállapítást nyert, hogy alig néhány órával a megtalálása előtt kényszerült a neki nem szánt életbe.

A rendőrség azonnal nyomozásba kezdett bevonva igyekezetükbe a szakértőket. Rutinvizsgálódásaik legelején sikerrel jártak, mert a közeli tömblakásban értékes információ birtokába jutottak: tudtak egy egyedül élő leányról, aki fenn lakott a padlástérből kialakított garzonban, és az utóbbi hónapokban egyre csak növekedett derékbőrsége.

Nem találták otthon, viszont a szülészetén igen. Éppen szoptatott. Az osztályvezető főorvos arról informálta a rendőröket, hogy arról a személyről van szó, akit gyanúsítanak, hajnalban hozták be, miután otthon szült, elmondása szerint a placentát lehúzta a vécében, majd telefonált a mentőkért.

Kihallgatható állapotban volt, ám a nyomozók semmi érdemlegeset nem tudtak meg tőle, csak a gyanú maradt, de bizonyítani nem volt semmi esélyük: ott feküdt mellette az újszülött kislány.

A leányanya volt a tettes: ikreket szült, egy fiút és egy leányt. A fiút kitette a kukába amolyan személyes bosszúként, utálata megnyilvánulásaként azon férfiúval szemben, aki ígérte, hogy elveszi, de mikor áldott állapotba került, faképnél hagyta.

DR. SZÖLLŐSY TIBOR

Nehéz kérdések

„A gyerek kérdéseire nem szabad gyerekes választ adni” – ismételte az arany szabályt, amihez az autó egyhangú duruzsolása szolgáltatta a háttérzenét, valamint a hátsó ülésen alvó kislány, a hatéves Lacika alig hallható szuszogása. Úton voltak hazafelé, miután meglátogatták a tiszántúli faluban élő rokonaikat, eleget téve ismétlődő meghívásuknak, de nosztalgiával körített érdeklődés által is noszogatva, mert gyerekkori és kora ifjúsága emlékei kortalanul élve benne egyre jobban izmosították követelődő elhatározását, hogy bemutassa csemetéjének a számára ez eddig ismeretlen sok szépet, amiben neki része volt, amiről annyi sokat mesélt.

Ő már a jelenlegi életvitelét biztosító városban született, ott alapított családot, de édes-

apja, aki a kis Tisza melléki falu gyökeréből fakadt, gyakran vitte magával szülőfalujába, az iskolai szünidőkben, majd egyetemistaként minden nyáron, sőt a téli szünetekben is, napokat–heteket töltött apai nagyszülei házában, rokonai és ismerősei társaságában élvezve a felkínált határtalan szabadság és természet minden pillanatát, az ottani szokások, események lélekmelengető voltát.

Azóta, különösen korosodó felnőttként, gyakran és nagyokat kortyolt emlékei terített asztala kínálatából, élethűen idézte a valamikor látottakat, hallottakat: kora reggelenként hallani vélte az ablak alatt elvonuló gulya vezérbikájának kolompolását, a terelő pulik rendszabályozó vakkantását, a tollászodó madárseregnek trilláit, a feleselgető házörzők hírközlő

csaholását, a kitarult palánkoson a nádasok felé rajzó szárnyasok kakofóniáját, a felkelő napot üdvözlő cakók kelepelését, az ólban ébredező kérődzők baritonját, szeretett nagyanyja édeskedves asztalhoz invitáló hangját.

– Ha egyszer, valamikor, vagy épp most – játszott a gondolattal – rendszerben, minőségi sorrendbe sorakoztatnám emlékeimet, mivel kezdeném, mi lenne az, ami érdem szerint, megítélésem alapján rangot adna értékítélettemnek, mit-miket emelnék képzeletbeli dobogóm felső fokára?

Elmosolyodott a saját maga kreálta felvetésen, mert szüleire, kis családjára, rokonaira, barátaira, a művészetek, az irodalom adta élményekre, a jelenlegi és az elmúlt nap eseményeire, szereplőire gondolva arra a következtetésre jutott: méretesnek kellene lennie ama bizonyos dobogónak, mert számos az élő, a tárgyi szuvenír, az események, melyek méltán pályáznának az élre, mert ott lenne a helye a Tiszának, a természet egyedülálló csodájának is, ami eszmélése óta hűségesebben kísért és kíséri, melynek léte oly sok örömmel és élvezettel ajándékozta meg, melynek biográfiáját minden szépségével és rútságával egyetemben józan alázattal és tisztelettel ismert meg és tud, amit – született természetjáróként – oly gyakran meglátogatott és kísért bölcsőjétől a rónáig – elindult most is ezen az úton.

Ott fenn, a Máramarosi-havasokban egyike a születő név nélküli csermelynek. Egy 1336-ban kiadott királyi birtoklevél a folyót Ticia-ként említi, „...mely a havasaink közt, név szerint a Turbat havasától és nem messze a Prut folyó forrásaitól veszi kezdetét”. Egy jellegzetes ruszin település, Kőrösmező felvégén lesz megkeresztelve: innen már Fekete-Tisza, majd Rahó felett ölelkezik ikertestvérevel, a Fehér-Tiszával – innen már Tisza.

Miután kibuggyanván bölcsőjéből megtette első lépéseit, találkozik a végtelenségből előbukkanó országúttal, amit párhuzamosan és nagy alázattal követ: méterekkel alatta van, felnéz rá, simul hozzá, tessékeli, lihegő galoppba kezd, hogy utolérje egy-egy kanyarban, ámbár már itt is incselkedik, sejteti családságát: nyaldossa az út gránit lábsorát, le-leharap egy-egy falatnyit belőle, taraj fogai közé fogva kocogtatja, próbálja görgetni, csiszolni azokat, ám gyermekgyöngösesége miatt többnyire sorokra hagyja, rábízva a végtelen sorokban lo-

holó hullám-testvérekre, miközben pelenkás csacsogása elégedetlenkedő hangkavalkádba csap át.

Nagy-Bocskó kertaljaiban, ahonnan visszatekintve már a kezdetekbe vész a Hoverla, a Pietetrosz és a Blíznyecák már szeplő-pöttyös kamaszként ugyancsak önállósulni próbálkozik: hátat fordít az országútnak több tíz és száz méteren és csak látótávolságon belül követi – olyan ez, mint egy időtlen házasság, ami nem szerelemből, hanem érdekből szövődik és csak a kényszer, a megszokás filceli össze.

Taracköz határában, Técső felett öntelt, sérződött ifjúként viselkedik: letegezi az utat, a partjait, elégedetlenkedik, duzzog ágyában, dagasztja mellét, habzsolja, falja a belesuhanó ereket, csermelyeket, patakokat, majd elnyeli azokat, miközben fáradhatatlanul tajtékzik, zsörtölődik és dühös lesz, ha megcsömörlik tőlük; ilyenkor megbőszül, hánya-veti magát, mintha Prokrasztész ágyába kényszerítenék, megduzzadnak tarajai, haragos-sárgává lesz, beleköt mindenbe, ami útjába kerül, ki-kiugrik ágyából, tépi, marcangolja a sorjázó házakat, kerteket, ajnározott vegetáriánusként falja a fákat, bokrokat, aljnövényzetet, harsog, huszonnégy órás pusztító kisiparosként lemészárolja az útjába kerülő, óvatlan állatokat is, menekülésre késztet kicsit, nagyot, sanyargatja az utat is: először lebecsmérel, beszennyezi hordalékával, majd bele-belemardos, prédaként szagatja, űzi, cipeli magával fékezhetetlen elemi ereje kicsapongásának alanyait.

Ezekre a tivornyákra tavasszal és ősszel kerül sor leggyakrabban, mikor a Kárpátok az addig szelíd erei kényszermunkára fogadnak: panaszkodva rohannak az olvadó hó, jég és eső terhével, pőrésre vetkőztetik a fenyvesek, bükkösök, cserjések gyökereit, törzseit, viszik magukkal és magukon a felszagattott, sebzett talaj test-darabjait – ilyenkor az út kettős szorításban szenved és csakis az a remény élteti agóniájában, hogy arra lent a síkságon fellélegezhet, megszabadulhat kettős béklyójától, a természet kaméleonjától, a Tiszától, ettől a cserfes kislánytól, az abajgató tártól, ott, ahol a Veresmarti kapu van, mert azon a tájon a Tisza búcsút int az országútnak, mint az elhagyott szeretőnek és az önállóság feltupírozott tudatával úgy igyekszik a síkságra, mint a zabolátlan tinedzser csikók a karám kifordult sarkú kapuján át egy átdőzsölt, vagy egy erőt halmozó éjsza-

kai pihenés és bőséges reggeli után kíváncsiságtól hajszolva-unszolva a felfedezésre, avagy ismeretlen, új kihívásokat sejtető és csalogató távolba...

– És milyen más ez az ezerarcú szépség, amint több ágra taglalódva suhan csöndes neszezéssel a Tiszán-túli kertek alatt: „A folyó oly simán, oly szelíden / Ballagott le parttalan medrében, / Nem akarta, hogy a nap sugara / Megbotolják hajjai fodrába / – idézte a költő-fejedelem sorait.

Napokat töltöttek nyári rekkenőben a parti füzesek enyhet kínáló árnyékában, napestig úsztatták paszulykaróra erősített zsinigre akasztott horgukat, vagy hosszasan bámulták a sajkákban szorgoskodó halászokat, pajkosan fröcskölték a mosott ruhákat, ágyneműket öblögető lányokat, asszonyokat, versenyt kacsáztak a csiszolt ékszereket idéző tiszakavicsokkal, miközben talpasokat ugráltak, fürödtek a kristálytisza hullámokban. Évente egyszer megcsodálták az egyedülállóan szép és különleges tiszavirágzást is.

Az ilyen és hasonló kalászerlelő napokat követő éjszakákra, az esti harangszóval, felköltöztek a szénapadlásra, ahol lószőrök volt a derékaljuk és takarójuk. Itt zöldútra terelték fantáziájukat: szellemekről, rablóvezérektől, hősről meséltek egymásnak, s hol félve, hol egymást bátorítva reagáltak a sötétség sejtelmes neszeire.

A tollászkodó reggel hangjaira ébredtek: le-sorjázta a létrán, hamvas leplű paradicsomot, többnyire ökörszívet, roppanós paprikát szedtek a kiskertben, araszos szeleteket kanyarítottak az oldalházban rúdon magukat ellenállhatatlanul felkínáló oldalszalonnából, fél alkarnyit törtek a kolbászból, két ujjvastagságú karéjakat kanyarítottak a csíkos vászonkendőben burkolt házikenyérből és jókedvűen falatoztak a lugas alatti kecskelábú asztalnál, megágyazva ezzel a napi jó hangulatnak.

Ott-tartózkodásának egyik főszereplője a gémeskút vályúja szomszédságában terpeszkedő búbos kemence volt, ami jogos büszkeséggel domborított, különösen szombatonként, a kenyérsütés szertartásának napján, amikor is – korán kelve – segített a szőlővenyigék tördelésében, a kemence kifűtésében. Külön élmény volt a szakajtókosarakban sorsuk beteljesülését váró dagasztékok bevetése, mert – így tartották – a káposzta levelen trónoló kenyértészta be-

tessékelése hosszúnyelű lapáton a tüzes sütőbe férfimunkának számított. Pajkos izgalommal várták az első kenyérsültet, a „madárkát”. Ezeket a kényeztetőket nagymama – mindenki Édesként tisztelte – sodorta és fonta kenyértésztából: volt feje, kövér hasa, lábai, sőt szemei is, amiket két széndarabka jelenített meg. Nem kellett sokáig várakozniuk, ugyanis azok hamarabb pirultak a kenyérnél, épp annyi idő alatt, míg Édes megfejté a kérődzőket és azon melegében öntött mindenkinek habos tejet, fíndzsájukba a sajtából, hogy lekísérjék ácsingózó gyomrukba a ropogós barnára sült madárkát, majd a kemencéből előbukkanó áldások serclijét is.

A szombat, vasárnap és ünnepnapok estéit, de sok hétköznapi éjt is az élemedett korú, a mindenki által ismert és tisztelt Lajkó bácsi társaságában töltötték, aki cizellált paraszti ésszel megáldott mindentudó volt és nagy-nagy szimpátiával viseltetett irántuk. Ez az Isten ajándéka, ajkai közt az elmaradhatatlan csibukkal, amint kiült vacsoráját követően a felmenői által ültetett eperfa alá, valósággal delejzte őket: sereglettek, leültek a magukkal hozott sámlikra, az eperfa dudoraira, vagy épp a csupasz földre, hogy ámulattal és pissenés nélkül hallgassák álomviláguk Lajkó bácsi által formált hőseinek tetteit, történeteket a régmúlt időkből, a faluról, a messzi világról, a természetről, az állatokról.

Már az ezüstös palástba burkolózott éji vándor és hunyorgó útitársai is álmosan tátongtak, mikor kit jó szóval, kit csak vesszővel lehetett hazaterelni, annyira beleélték magukat a hallottakba.

– Milyen kár, de felelőtlenség is, hogy sem neki, sem másnak nem jutott eszébe lejegyezni, legalább emlékezetből, azt a számos regét, mondát, mesét, amik így – idővel – a nemlétebe szenderedtek Lajkó bácsival egyetemben – vádolta magát.

Édesítette viszont némileg rossz szájízét, hogy emlékezett a sok-sok dalra, amiket az öreg nőfafától hallott, mert azoknak is birtokában volt Lajkó bácsi és fel is kínálta önzetlenül nekik. Ezek a melódiákba öltöztetett költemények megragadtak szépérzéke tárházában, az eltelt évek során gyakran idézte baráti összejöveteleken, találkozókon, beléje plántálódta, érlelték, majd tudatosították meggyőződését, hogy a népdal a nemzet szívdobogása, mint azt is és ez lett gondolkodása, viselkedése credója: a ho-

vatartozás tudatosulása – ébredés, gyakorlása – ébrenlét.

– Mikor leszünk már otthon, apuci? – mocorgott Lacika, ám meg sem várva a választ, aludt tovább.

Örült is, meg nem is a kis köztájkának, mert máris szeretett volna beszélni arról fiával, amire épp gondolt, nem bánta viszont, mert szőhette tovább kalandozása színes szőnyegét.

– Hamarosan, úgy másfél óra múltán – mondom volt inkább magának.

Vasárnap lévén felidézte az ottani vasárnapokat, mikor a lélekemelő istentiszteletet követő ebéd után kezdetét vette nagyszülei tágas portáján a pigrézés kacajhullámok kíséretében, mert Szilaj és Bogács, a két hűséges és mindig velük tartó négy lábú ügyesebbek voltak a kapónál: egy-egy nagy ugrással elorozták a repülő bigét. Ezek a vetélkedők a falusi barátokkal mindig békésen értek véget, hogy a mérközést követően együtt menjenek butyászni, azaz megdézsmálni a szomszédok kertjeit, teleszedni kebelüket a gyümölcsfák kínálataival, holott erre nem volt más készletük, mint csintalanságuk, a virtus, amit nem ritkán atyai fülhúzás, néha porolás honorált.

A nap még vissza-visszapillantott a láthatárról, majd átadta birtokát a settenkedő szürkeségnek. Jóleső biztonsági érzéssel könyvelte el a viszonylagos gyér forgalmat, csak egynéhány igyekező előzte meg városuk irányába, de ő nem sietett, nem készítette gyors futásra négykerekűjét, élvezte a felidézett múltat.

– Na és azok a karácsonyok, azok a kántálások?! – szólította magát, mert porcikáiban érezte, eleve élvezte a választ.

Szenteste, ünnepi istentiszteletet követően, de más- és harmadnap is megtiszteltek kántálásukkal minden rokont és kedves ismerőst, még ha más településen éltek is. Népművészeti remekmű szintjén faragott, színes motívumokkal telepingált szánba ültek, elébe fogott deressel, s amint elkényelmesedtek, báránybőrökkel állig betakarózva, a kocsis, azaz a szánkós indulásra ösztökélte cifra bojtos ostorával a rézpikkelyes hámba öltöztetett paripát, aki délcegsége tudatában tett néhány lépést, mikor is gazdája kirántotta egy zsinór segítségével a nyakába akasztott csengőből a tömítést, melynek hangjára a paci felhorkant, vágta kezdett és meg sem állt a nagy fehér síkság közepén hívogatóan hunyorgó tanyasi házig,

majd így faluról falura, s mindenütt őszinte örömmel és terített asztallal várták és fogadták őket, s énekelték együtt a szebbnél szebb karácsonyi dalokat.

S minden, ami élethűvé tette és teszi az emlékeket, mikor – mint most is – felidézi vagy szól róluk, azok nem kimerevített élettelen jelenetek sorozata, nem mesterségesen kreált képek, hanem visszaköszönnék, szívvel-lélekkel tapinthatók: érzi a lekaszált fű, a frissen szántott föld, a plátón, vagy bladerben sült krumpli, a rotyogó gulyás, az érett alma, a kisült kenyér, a nyíló virág illatát, s mindez éltető mozgással párosulva.

Sajnálattal konstataulta – most is –, hogy mind ebből oly kevés jutott fiának, vendégeskedésük szűk két napjában, de csakis a sors fintora miatt: megérkezésükkor tudatták, hogy délután egy elhunyt távoli rokonuk – nem ismerte – temetésére kell menni a szomszéd faluba, s számítanak rá, azaz kocsijára.

Vendéglátó nagynénje asztalhoz invitálva őket kellemes meglepetéssel szolgált: festett tányérokat szervírozott, azokat, amelyekből oly nagy élvezettel fogyasztotta egykoron nagymama konyhaművészeti remekeit. A jellegzetes magyaros motívumok: pipacsok, búzakalászkok, margaréták koszorújában az Isten hozott! oda pingált köszöntés régi és kedves ismerősként fogadta.

– Apuci, apuci – emelte meg izgalommal kislátó a hasonló tányérját –, nézd milyen szép! Mi van beleírva?

– Jó étvágyat! – simogatta meg buksiját a nagynéni –, tetszik neked?

– Nagyon. Én még nem láttam ilyet – mocorgott viszont.

– No, ha elfogyasztod az ebédet, úgy neked adom, viheted haza.

Nem kellett biztatni sem őt, sem édesapját: tetten érhető jó étvágyal kanalazták a meglepetést hatványozó gyümölcsleves, kíséreként jókat harapva a frissen sült araszos házi kenyérből, majd lenyomatták kacsamáj sülttel, tört krumplival és uborkasalátával, végül békét kötöttek kíváncsiskodó ízimbóikkal langy meleg szilvalekváros és túros buktákkal.

Étkezés után, indulás előtt a nagynéni az elhunytáról szólt. Egy röpke szünetben Lacika kérdezően nézett apukájára:

– Mi az, hogy meghalt, apuci?

– Az kislátó – lepte meg fia váratlan érdeklő-

dése, ugyanis erről, ilyesmiről még sosem beszélt vele – azt jelenti, hogy már nem él, hogy... hogy nem lélegzik, nem beszél, mert alszik, elaludt...

Megérkezvén a halottas házhoz, mikor körülültek az udvaron kiterített koporsót és folyt a gyászmise, Lacika újra apja felé fordult:

– Miért énekelnek olyan hangosan a nénik meg a bácsik? Fel akarják ébresztteni az alvó bácsit?

– Az nem lehetséges, nem lehet kisfiam. Azért énekelnek, imádkoznak meg sírnak, mert sajnálják.

Nem értette meg, nem elégítette ki a válasz, mert suttozva reagált:

– Ha sajnálják, miért zavarják álmát?

– Majd elmondom, megmagyarázom később. Most kérlek hallgass, így illik!

– Jó – érezhető durcássággal hangjában –, majd azt is mondd meg, te miért nem imádkozol velem esténként, mindig csak a nagyit. Te meg anyuci mindig csak tévéztek.

Tétovázott, motyogott valamit.

A végső búcsút követően visszatértek a temetőből a gyászoló házhoz – torra. Sokan voltak, volt bőven étel-ital, amiket jócskán fogyasztottak s meg is lett a hozadéka, mert helyel-közze megemelkedett a hangulat, egyre gyakrabban röppent fel a hangos szó itt-ott nevetéssel körítve.

– Apuci, miért nevetnek azok a bácsik?

– Majd ezt is megmagyarázom később... – hezitált és igyekezett kordában tartani magát.

... Az egyre mélyülő sötétben vendégváróan villantak fel városunk fényei, Lacika felébredt.

– Apuci – tette kezét vállára –, én már tudom, miért nevettek ott azok a bácsik: örültek, mert nem ők aludtak el.

Hosszan elgondolkozva válaszolt:

– Igazad van fiam, örültek az életnek.

DR. SZÖLLŐSY TIBOR

Egy orvos ajándékai

Azok a boldog 70-es, 80-as évek! Fiatalok voltunk és olyan országban éltünk, ahol még elhittük, hogy van jövőnk. Ezt az egész ország elhitte. Lakások épültek tömegesen. A falvakban háromszintes házakat építettek, rokonok és szomszédok kalákában.

300 fős lagzikat tartottak, akár egy hónapig is folytak az előkészületek. A meghívás visszaigazolása 1 pár csirke és egy torta volt, ebből tudták, hogy a meghívott minden biztonnal meg is jelenik. 300 vendég, és családonként 1 torta! Ezeket később szétszítva, a vendégek vitték haza. És ez nem vicc!

A kisgazdaságok virágoztak, a háztájiban sok minden megtermett. Eperszezonban eperbőség volt, málnaszezonban több kilónyi málna, majd a szezonális gyümölcsök, sorban, ládaszám.

Mivel kidobni Isten elleni vétség volt, a befőzésre pedig nem jutott idő, maradt az elajándékozás és a mélyhűtő. Erre a célra már nagyméretű szekrényt kellett vásárolni. Ugyanígy a húsok tárolására.

Csirke, kacska akadt bőven, ősszel nyuszi és

liba is érkezett, télen pedig a sertéshúsok. Karaj, comb, disznótoros kóstoló. Előfordult, hogy Szilveszterre hat-nyolc csomagot osztogattam szét az ismerősöknek! Régi, szép idők!

Aztán lassan minden megváltozott. Egyik alkalommal egy idős falusi asszony – aki mindig beszámolt a családjában és a faluban történt friss hírekről – azt mondta, a fiát kinevették, mert malacot akart venni: „Bolond vagy te, azzal a drága kukoricával akarsz malacot hizlalni, és még bajlódni is vele? Jobban jársz, ha elmész a szupermarketba és megveszed a húst!” Hát ide jutottunk! Európa közepén!

Bár szélsőséges esetek is előfordultak. Emlékszem, amikor a díszes ajándéksomagból már felbontott és lejárt nescappuccinós doboz került elő. Vagy a több éve dugdosott nylonharisnya, amely felbontás után még az első felvételt sem bírta ki, azonnal elszakadt!

Könyveket, dedikált verseskötetet és dalokat is kaptam, melyeket – mint szellemi termékeket – sokra értékeltem. Egy kilencvenéves betegem Shakespeare összes műveit cipelte el nekem,

mintegy rám testálva a legalább hetvenéves köteteket.

A legkülönösebb ajándékot, amely semmivel nem vetélkedhet, egy taxis küldte. Talán nem is egyedül, hanem egy egész országúti vagány csapattal együtt ötlötte ki.

Az eset úgy kezdődött, hogy a taxis a magánrendelőmben keresett fel valamilyen panasszal. Aztán újra eljött, pedig már meggyógyult. Ez alkalommal rendelési időn kívül jelentkezett, mondván, elfelejtett valamit. Aztán vasárnap délután keresett meg, a katonasághoz kért igazolást. Ekkor már kezdett nem tetzeni a dolog, de még megmagyaráztam: lám, szegény taxis vasárnap is dolgozik, hát ne tagadjam meg tőle ezt a kis szívességet. De amikor a rendelési időn túli becsöngetés ismétlődött, szépen rendreutasítottam, kértem, hogy ne zavarjon. Erre csend lett... Gondoltam, si-

került lerázni a kellemetlenkedő beteget. Ezután a taxis egyik kollégája jelent meg a munkahelyemen valamilyen panasszal; őt is elláttam, meg is gyógyult. Ezt követte az elköszönés és az ajándék.

Egy ízléses csomagban kis rózsaszínű dobozka volt, tajvani felirattal. Óvatosan kibontottam és egy körülbelül 15 cm-es hengeres tárgyat találtam benne. Lesápadtam és felkiáltottam: „Ez meg micsoda?” A taxis szemlesütve azt felelte: „Arcmasszírozó.” Nem tudom, melyikünk érezte magát kínosabban. Az országúti vagányok terve túl jól sikerült. Talán nem gondolták, hogy az ajándékot ott helyben felbontom.

Később sokat nevettem rajta. Vehettem bókának is. Ezek szerint a taxis nem csak a reumájára remélt gyógyulást nálam.

DR. VALKAI TERÉZ

Október 3.

Halálnak halálával gyógyulsz

(Részlet Bogár Lajos *Intenzív* c. kötetéből)

(...)

Ekkor a boxba belépett egy segédápolónő azzal a hírral, hogy a főorvost telefonon keresik a sürgősségi osztályról egy reanimált beteg miatt.

– Most egyikőnk sem tud innen ellépní. De talán Ingrid mélyvízbe ugrik! – nézett rám felhúzott szemöldökkel. – Legyen szíves, beszéljen velük és döntsön. Ha valóban reanimált és még él, akkor vegye át tőlük. Jó?

Bólintottam, és gyors léptekkel követtem az ápolónőt. Közben a sorsomat átkoztam: öt perccel a belépésem után hogy vegyek át beteget? A kagylóba bementem a nevemet és azt, hogy „rezidens”. Gyorsan hozzátettem, hogy a többiek sterilben vannak, ezért nem tudnak idejönni.

– Cserepes Gabriella – szólt ő, nyilván sürgősségis szakorvos – nem ismerlek, ma kezdél, ugye?

– Igen...

– Ne aggódj, nem verlek át. A beteg még nincs itt nálunk, a mentősök szóltak, hogy a főtérhez közel egy negyven év körüli férfinak, valószínűleg masszív tüdőembólia miatt, leállt a keringése. Négy mg adrenalin után visszatért a szív működése. Egy-két perc múlva itt lesznek. Az ilyen betegeket egyenesen hozzátok, az intenzívra szoktuk vitetni. Lehet? Van helyetek?

Azonnal melegem lett, akárcsak tíz napja, már megint kínos helyzetbe kerültem. Körülnéztem. A központi monitor mellett álltam, és két irányban mindkét nagy kórtermet átláthattam. Az egyikben csak két beteg feküdt. A reggeli megbeszélésről rémlett, hogy egyetlen paciens műtét utáni felvételére kellett számítanunk.

– Van legalább két üres ágyunk – nyögtem száraz szájjal –, várjuk.

– Köszí, rendes vagy, jó munkát az első napodra! – és már le is tette a kagylót.

Rohantam Körömihez, és elmondtam neki, amit megtudtam.

– Milyen állapotban van a beteg? – kérdezte reflexszerűen.

– Milyen lehetetlen kérdés – gondoltam –, nyilván épp’ hogy csak él.

– Visszatért a spontán szív működése, és egy-két perc múlva itt lesznek vele – ismételtam szóról szóra, amit Cserepes doktornőtől hallottam. Dénes és Körömi éppen helyére vezették a tracheostomiás kanült, és összekötötték a lélegeztetőgéppel. Dénes hallgatózni kezdett a mellkason, eközben Körömi intézkedett.

– Ingrid, rendeljen mellkas-röntgenfelvételt ennek a betegnek, előtte ki kell cserélni a vena jugularis interna kanüljét is. Ez Dénes feladata lesz. Mivel nem volt időnk megbeszélni a tracheostomia elkészítését, ezért Ingrid, legyen szíves felkészülni ebből! Ma péntek van, elmondja nekem a jövő héten? A nővéreknek szolt?

– Rendben – bólintottam, ez hát Körömi híresen kiváló oktatási módszere. – De mit kellett volna mondanom a nővéreknek? – kérdeztem vissza.

– Hát azt, hogy beteget vett fel az osztályra. Ennek elhagyása főbenjáró bűn! Ezt tanulja meg örök életére!

Na szép! Ha ide belépek, ötpercenként következ el mindenféle bűnököt. Legörbülhetett a szám, mert Körömi enyhültebben folytatta.

– No jó, nem tudhatta. Akkor majd én.

Kilépve az egyágyas boxból már a belső folyosón fennhangon szólítgatni kezdte a főnővért. Öblös hangjától zengett az egész osztály.

– Elvira, Elvira! Hol van a főmadám?

– Itt vagyok – szolt a búzforrás paravánja mögül a főnővér. Azonnal elő is lépett onnan. Szókitett, rövid hajú, sportos testalkatú, 30-35 éves nőnek látszott. Szedegette magáról a műanyagkötényt, gumikesztyűt és az arcmaszkot. A kórházi gyakorlataimon beszéltem vele egy-kétszer. – Mit tehetek önért, főorvos úr?

– Ismeri Nádor Ingrid doktornőt?

– Ismerjük egymást, szia! – mondtuk mindketten szinte egyszerre. Ettől kuncogtunk is egy kicsit.

– Jó, akkor a bemutatással már nem kell bajlódunk. A helyzet az, hogy Nádor doktornő még szinte munkába sem állt, de máris felvett nekünk egy reanimált beteget – mondta gyorsan Körömi tettetett bosszankodással, és közben széttárta a karját, mint aki semmiről sem tehet.

– Mikor érkeznek? – kérdezte tőlem Elvira.

– Szerintem bármelyik pillanatban itt lehetnek a mentősök.

Ahogy ezt kimondtam, azonnal nyílt a betegszilip külső ajtaja. Három mentős tolt a kerek hordágyat az átadoszobába.

– Mindig a rohanás! Soha sincs idő a felkészülésre! – dohogta mérgesen Elvira, utána azonnal két kolléganőjét utasította, hogy melyik ágyra fektessék az új beteget.

Én is segítettem nekik kigurítani az ágyat a betegátdóba, ahol a mentősök kerek hordágya mellé álltunk vele. Néztam a beteg arcát. Negyvenévesnek látszott, kerek fejű, széles állú, vastag nyakú férfi. Az egyik mentős az endotrachealis tubuson keresztül AMBU-ballonnal lélegeztette. Kitakarták. A vastag váll- és mellkasizmairól sejtettem, hogy testépítéssel is foglalkozhatott. A lepedőjét megragadva átlendítettük az intenzív ágyra. A vezető mentős arról számolt be, hogy a beteg a megyei bíróságnál leparkolt. Egy barátja volt az utasa. Kiszálltak az autóból, és abban a pillanatban a beteg felkiáltott: „iszonyúan szúr a hátam”. Ezután kipirult az arca, hörögni kezdet, majd összegörnyedt, és elveszítette az eszméletét a kócsi mellett.

– Hat perccel a bejelentés után értünk oda. A beteg kísérőjétől átvettük a mellkaskompressziót...

– Mi volt a primer ritmusa? – kérdezett közbe Körömi.

– Fibrillált, de az első sokk után asystoliás lett, és csak a negyedik adrenalin után tért vissza a spontán szív működés – magyarázta a mentős. – Közben intubáltuk. Szállítás előtt a systolés vérnyomást 85 Hgmm-nek mértük.

Ekkor Körömi főorvos a beteg feje mögé állt, és átvette a lélegeztetést a mentősöktől. Intett, hogy én folytassam a feladatot. A kis, műanyag kézi lélegeztető eszközön zöld színű tárcsával lehetett beállítani, hogy a ballon összenyomása közben milyen nyomásértéknél nyíljon ki a szelep. Az ágygal elindultunk a kórterem felé. Eközben hátrálnom kellett, szerencsére nem botlottam el. A kézi lélegeztető eszköz nevére a tavalyi aneszt-intenzív vizsgáról még emlékeztem: Mapleson-C típusú, vissza nem lélegeztető rendszer. A használatát a szigorlóévben a gyakorlatvezetőm, Szírai Adél adjunktus magyarázta el. „Kézi lélegeztetésnél általában nincs műszer, ami jelezné, hogy milyen

térfogatot fújsz be a tüdőbe, ezért ilyenkor úgy kell figyelned a beteg mellkasának emelkedését, süllyedését, mint vezetés közben az utat.” Ezt a mondatot, és még sok más intelmet Szírai adjunktusnő úgy belém sulykolta, hogy még egy év elteltével sem felejtettem el. Amikor az ágygyl a helyére értünk, beteg jobb és bal mellkasfele egyformán emelkedett, a zöld színű ballon összenyomásától. „Lélegeztetésnél a szimmetria fontos, ha eltűnik, akkor a kevésbé kitérő mellkasfélben nagy baj lehet.” A gyakorlatvezetőnknek ez az intelme is eszembe jutott. Akkor az adjunktusnő úgy tette emlékezetessé a figyelmeztetést, hogy a műtőben az endotrachealis tubust szándékosan mélyre vezette be. Emiatt belélegeztetésnél bal oldalon szinte mozdulatlan maradt a mellkasfal, csak a jobb oldal emelkedett és süllyedt. Amikor idáig jutottam az ötödéves gyakorlatok emlékeinek felidézésében, Körömi főorvos egyetlen csavarintással lekapta a kézi lélegeztetőt az endotrachealis tubusról, amit azonnal a respirátorhoz kapcsolt, majd a lélegeztetőgép gombjait állítgatta, közben kérdezett.

– Ingrid, milyen üzemmódot használjunk?

Ezt a kérdést szándékos kellemetlenkedésnek éreztem. A lélegeztetőgépek üzemmód-beállításának rejtelmét még a nagyon lelkes Szírai adjunktusnő sem tudta megszerettetni velem. Ebből a tananyagrészből alig értettem valamit. Még a vizsga előtt is hiába silabizáltam a tankönyvet, a jegyzetet és az internetet, mégsem éreztem azt, hogy meggyőzően tudnék beszélni a tételről. Azóta másfél év telt el, és a lélegeztetési tudásom inkább kopott, mint fényesedett.

– „Az optimális lélegeztetés mindig annyit pótol a beteg légzéséből, amennyi aktuálisan éppen szükséges”... – böktém ki a mondókát, amit annak idején bebifláztam.

– Úgy van! – lelkendezett hangosan Körömi főorvos. – Ha így fején találja a szöveget minden feleletével, akkor önből, Nádor doktornő, biztosan lesz valaki! De ehhez ne csak a tracheostomiát, hanem a lélegeztetési üzemmódokat is nézze át a tankönyvben. Majd beszélgetünk erről is. Most javaslom, állítsunk be kontrollált lélegeztetést, mert nyilván nincs semmi spontán aktivitás. Valószínűleg agyhalott, csak szervdonornak lesz alkalmas. Masszív pulmonalis embólia. Túl hosszú idő telt el a reanimáció megkezdéséig. Nézte a pupilláit?

Körömi szavai megdöbbenetettek. Nem az újabb tanulási feladat, hanem az agyhalál gondolata miatt. Valóban mindkét pupilla tág, fénymercv volt a beteg megérkezésekor, és az eltelt öt perc alatt sem változott.

(...)

Igyekeztem az adminisztrációs feladattal gyorsan végezni, de a számítógépes rendszer bosszantóan lassúnak bizonyult. Már harmadszor kellett beírnom a fizikális vizsgálati eredményeket, mert az elmentésnél mindig rossz gombra kattintottam. Ráadásul a gép az egyes műveleteket egészen tohonya lassúsággal végezte. Teljesen elveszítettem a türelmemet. A beteg javulása miatt érzett addigi örömöm tehetetlen dühvé vált, úgy elkésérett a számítógépes rendszer és a saját ügyetlenségem. Az önbecsülésem megint padlóra került. Talán olyan szakmára kellene módosítanom, ahol nem kell adminisztrációs penzumokat teljesíteni. De melyik az a terület? Ebben a pillanatban Dénes hangosan hívott a kórterembe.

– Ingrid, gyere azonnal, ez szenzációs!

A kórteremben székletség terjengett – a betegemtől, akit, hogy tisztába tegyenek, két ápoló az oldalára fordított.

– Éppen kész lett a mellkasfelvétel, amikor nagy mennyiségű, híg széketlet ürített – magyarázta Dénes. – Ekkor vettük észre a foltot és ezt.

Valóban, a bal lapocka alatt 15-20 cm átmérőjű, kerek bőrterület vöröslött. Pontosan a közepén valami feketét láttam. Közelebb lépve felismertem: fullánk.

– Húha, Dénes, akkor ez nem is pulmonalis embólia, hanem darázscsípés okozta anaphylaxiás sokk!

– Szerintem is! De nem darázs, mert a méhek fullánkja szakad ki a potrohából, ha bőrbe szúrják, a darazsaké nem.

– Biztosan igazad van – hagytam rá. – Most már tudjuk, hogy a nagy szűrő fájdalmat nem masszív tüdőembólia, hanem rovarcsípés okozta. Most még inkább bízom abban, hogy a tudata is visszatér.

– Fantasztikus lenne... – nézett rám elgondolkodva Dénes.

Néhány perc múlva a komputer képernyőjén megnézhattuk a tracheostomiát kapott és a reanimált betegek mellkasi röntgenfelvételét.

Az elsőn a légzési distresszindróma sűrű hóésszerű, kétoldali árnyékoltsága látszódott, de orvosi pályám első betegén a tüdőembóliának semmiféle indirekt jelét sem lehetett felfedezni.

Délután kettő körül a „feltámadás” viharosan zajlott. Az addigi apró végtagmozgásból erőteljes, célirányos mozdulatok lettek, közben a férfi egyre mélyebb levegőket vett. Dénes úgy döntött, hogy nem érdemes szedálást indítanunk propofollal vagy midazolammal. Sietnünk kellett, mert a férfi meg akart szabadulni a tubus köhöggető, hányingert keltő hatásától. Dénes egy ápoló segítségével sebtében kiszívta a váladékot a garatból, eközben le kellett szorítanom a beteg karjait, hogy idő előtt ne ő húzza ki a tubust. Az extubáció után azonnal beszélni kezdett.

– Mi történt velem? – ezek voltak az első szavai.

– Örülök, hogy életre kelt! – válaszoltam, mert nem tudtam palástolni a lelkesedésemet, és a szakmai büszkeségemet, hogy a sejtésem beigazolódott.

– Miért, mi történt? Karamboloztam?

– Egy méhcsípés miatt túlérzékenységi reakciója volt, amitől a szíve is leállt – magyarázta Dénes. – A megyei bíróság parkolójában a mentősök élesztették újra, utána ide, az intenzív osztályra szállították.

Ekkor lépett az ágyhoz Körömi főorvos. Nagy elégtételt éreztem, amikor a döbbenet ült ki az arcára. De hamarosan ő is örült a beteg váratlan „feltámadásának”.

– Látja Ingrid, milyen csapdás a pályánk. Csak néhány felületes jelből nem szabad meszesemenő következtetésekre jutni. Az elhúzódó újraélesztés, utána a tág, fénymerev pupillák, a lélegzés hiánya, és még más pozitív jelek is félrevezethetnek. Most ebbe a csapdába estem, még szerencse, hogy ezzel visszafordíthatatlan bajt nem okoztam. Megyek és lefújom a neurológiai és kardiológiai konzíliumokat.

Nem válaszoltam neki. Szimpatikusnak tűnt, hogy a húszéves szakmai tapasztalatával is beismerte a hibáját. Azzal zárta le a magyarázkodását, hogy „akinek a halálhírét keltik, az hosszú életű lesz”. Szegény beteg, megérdemli – gondoltam.

Bogár Lajos

INTENZÍV Egy pályakezdés esettantáza

A kötet az intenzív betegellátás legfontosabb kórélettani ismeretanyagát, etikai kérdéseit, az ápolók, orvosok gondjait mutatja be egy pályakezdő rezidens első két hónapjának munkahelyi és magánéleti konfliktusain keresztül.

A könyv megvásárolható az Akadémiai Kiadó www.akademiaikiado.hu weboldalán.

Művésztelep-cunami

(Egy mai vándorfestő)

Miért pont cunami? Mert csak hömpölyög a sok művésztelep, egyik a másik után, és ha nem akarom elszalasztani a sok kínálkozó lehetőséget, szinte mindegyik utazást vállalnom kell. Ez most nem panaszkodás, nem dicsekvés, csak tény. Minden puszim és elismerésem Anginak, aki viszi itthon a „bótot” és a háztartást (na meg köszönöm Szilárd menedzseremnek, aki az üzleti részből veszi ki a maga terheit).

Na de térjünk vissza a telepekre! Kezdtém áprilisban Bad Zwischenahn-ban (aki ezt elsőre kimondja, nyelvészeti Nobelt érdemel). Itt többek között naponta részem volt egy kiadós esküvői lakomában, valamint megtapasztaltam az angolnaevés szépségeit és árnyoldalait. Nos, az angolnaevés nem szép, sőt ronda, az angolna viszont egyszerűen fenséges ízű. Persze a helyi tóban már régen nem fogtak halacsát, hanem a közeli Lengyelországból szállítják ide a delikvenszeket, hogy aztán füstölve fogyasszák el őket. A helyi szervező valamiért úgy gondolta, persze hál’ istennek, hogy ezeket a festőket elkápráztatja itt, Némethonban minden földi jóval. Valóban sikerült neki, azóta is plusz tornákat végzek, hogy a kilóktól megszabaduljak. Bad Zwischenahn azonban nemcsak erről marad emlékezetes, hanem arról a több száz látogatóról, akik a telep működésének 10 napja alatt szinte lerohantak minket, valahogy úgy,

Bad Zwischenahn – a sátor, ahol dolgoztunk

Győrfi-factory Bad Zwischenahn-ban

ahogy mi tettük velük mintegy 1100 éve. Most a roham azért némileg békésebben zajlott, mint őseink idejében.

A cunami aztán sodort tovább, néhány nap múlva újabb német kisváros következett, Mainburg... Kossack Kata keramikus barátnőm nagy fába vágta a fejszét, művésztelepet rendezett, nagy sikerrel. Korbely Pisti kollégával érkeztem Mainburgba, de nem vele távoztam, mert Pisti autója újfent felmondta a szolgálatot, és ott kellett hagynunk szervizelés céljából. Hiába, a Rover sem a régi, azaz éppen az volt a probléma, hogy régi évjárat, és az – mint tudjuk – csak a borban jó. De ha már az évjáratnál vagyunk, én is kezdek éviileg öregedni: egész télen azzal kérkedtem, hogy nem voltam beteg, nos, ez idáig tartott... – jól megfáztam a nyári- asnak egyáltalán nem mondható bajor időjárás miatt; a Barcelona focicsapatának viszont melege volt, de teljesen más okból kifolyólag (0:7).

Marrakesh – kiállítás, a képen még Dorothea Fleiss

Alig értem haza Németországból, már harmadnap a cunami továbblékött Marokkó felé, Marrakesh volt a következő célpont. Klotz Miki fotóművész barátom unszolására vállaltam ezt az újabb utat, persze nem kellett nagyon győzködnie, néhány évvel ezelőtti közös kínai utunk kellő számú jó emlékekkel irányított az újabb uta-

Aghmat – a művésztelep kertje

zás felé. Afrika ezen részén még nem jártam. És azt hiszem, nem is fogok többé. Nem azért, mintha vendéglátóink nem tettek volna meg mindent azért, hogy jól érezzük magunkat (bár a sátrazást kihagytam volna, de beláttam, hogy kevés a hely a főépületben, na meg beleváló gyerek vagyok ugyebár... Csak hát lassan 50 évesen már nehezen tűröm az éjszakai hidegeket; jól „ráfáztam” a szó szoros értelmében a sivatagi éjszakázásra a pusztai földön, no meg a Németországban

szerzett előző meghűlésre. Marokkó ezért a komfortigényem legalsó fokát sem érte el, aki járt arra, tudja, miről beszélek. Persze meg lehet szállni ötcsillagos szállodában, napi 3000 euróért – nekem ez most nem adatott meg, majd talán jövőre... A személyszállítást és egyéb európai nyalánkságot hírből sem ismerő falusiak retentő kedvesek voltak, persze csak addig, amíg elő nem vettük a kamerákat, mert akkor vagy baksist kértek, vagy elzavartak minket... Nőket meg szinte egyáltalán nem engedtek megörökíteni. Hogy miért? Nos, ezt a választ nem fogják elhinni! A drágalátos Facebook a hibás, nem is a vallásuk, ugyanis mikor a férjek meglátták nőiket a világhálón pózolva, üstöllést levadászták őket, valamint az őket vadászatokat is kitessekelték falvaikból. Szóval nem könnyű a fotósok élete, ezért is mentem festőnek.

GYÓRFI ANDRÁS
képzőművész, Budapest

Dr. Gerendás Mihályról

Ha tisztelettel kívánunk megemlékezni valakiről, akkor nem számít, hogy milyen évforduló kapcsán tesszük azt. Az alábbiakban ennek megfelelően megpróbálom a 105 évvel ezelőtt született dr. Gerendás Mihály biokémikus-professzor, fotóművész életútját röviden ismertetni.

Markovics Ferenc „Fények és tények” című könyvében adta közre az 1956 nyarán alapított Magyar Fotóművészek Szövetsége tagjainak életrajzi adatait. A fotósok közül 1999 óta hárman kaptak Kossuth-díjat: Féner Tamás, Balla Demeter és Korniss Péter. A megelőző öt évtizedben pedig nyolc olyan alkotó részesült ebben a magas elismerésben, aki a fotóművészetben is jeleskedett: Kass János, Baranyay András, Kassák Lajos grafikusművészek, Lengyel Lajos könyvtervező és Homoki-Nagy István természetfilmes. Az 1951-ben kitüntetett Pióker Ignác sztahanovista lakatos és Bárány Nándor hadmérnök is fényképezett, éppúgy, mint a Tihanyi Biológiai Intézet osztályvezetőjeként 1949-ben az orvostudomány kategóriában Kossuth-díjban részesített *dr. Gerendás Mihály*.

Dr. Gerendás Mihály Tápiószelén született 1908. január 30-án. 1932-ben diplomázott Szegeden, kémia–fizika szakon. Tanársegédként dolgozott a Szegedi Tudományegyetemen, majd 1934-ben bölcsészettől doktorált. A Biokémiai Intézetben 1943-ig tevékenykedett, és az 1930-as évek végén egyetemi magántanár

lett. Ösztöndíjasként eljutott Berlinbe. Izomösszehúzóadási modellkísérleteket végzett, amelyekhez egy saját elképzelései szerinti műszert készített. Az 1940-es évek elején a Szegedi Állami Felsőipariskolában vegyészeti tanított, majd a Tihanyi Biológiai Intézet biokémiai osztályát vezette. Az 1950-es évek elején az MTA Elektronmikroszkóp-laboratóriumának vezetőjeként munkálkodott. 1953-tól az 1974-es nyugdíjazásáig az Országos Vérellátó Szolgálat biokémiai laboratóriumában dolgozott; spektroszkópiával, a véralvadási folyamatokat és az izomösszehúzóadás mechanizmusát kutatta.

Az 1920-as évek közepén kezdett fényképezni. A Magyar Fotóművészek Szövetsége 1971-ben viszont nem a fényképezés hagyományos területein végzett alkotótevékenysége, hanem éppen ellenkezőleg, újító és műfajteremtő munkálkodásáért választotta tagjai sorába. Saját, ekkori megfogalmazása szerint: „Az utóbbi években polarizált fényben készült színes mikroszkóp-felvételek készítésével foglalkozom...”

Nemcsak az Orvos-Egészségügyi Dolgozók 'Aesculap' Fotóklubjának alapítója, majd elnöke, hanem az Optikai, Akusztikai és Filmtechnikai Egyesület tagja is volt. Utóbbi szervezet sokat tett a technikai újdonságok megismertetéséért; konferenciákat szerveztek, kiadványokat jelentettek meg.

Dr. Gerendás Mihálynak a véradással kapcsolatos, „*Amit adtál: az élet*” című tudományos ismeretterjesztő rövidfilmje 1960-ban, Cannes-ban díjat nyert műfajának nemzetközi filmes versenyén. A rövidfilmhez nagyon hasonló hangosított vetítés, az audiovizuális diabemutató Nyugat-Európában az 1960-as évek elején már elfogadott műfajnak számított. Több helyen rendeztek nemzetközi versenyeket, bemutatókat is tartottak, így például a kelet-franciaországi Épinal városában is.

A váci Dunakanyar Fotóklubot 1958-

Egy díjátadó ünnepség az Aesculap Fotóklubban, a 60-as évek elején (Dr. Gerendás Mihály a kép jobb szélén áll, Bence Pál, a *Fotó* főszerkesztője bal szélén ül)

ban alapították. A fényképezés több területén aktívan tevékenykedő csapatot e legelső évektől Kocsis Iván vezet. Hazánkban a váciak elsőként rendeztek audiovizuális diafesztivált 1966-ban. Kocsis Iván és az audiovizuális műfaj iránt érdeklődők felvették a kapcsolatot az Épinali Fotóklubbal és részt vettek rendezvényeiken.

A hanghatásokkal, zenével, esetleg alámondott szöveggel kísért audiovizuális vetítésnek az a hátránya, hogy az egymás után következő diaposzítíveknek a vetítőgépben történő vál-

tása – bármilyen rövid legyen is az – kissé zavarja a néző elmélyülését, figyelmének összpontosítását. Két, egymással összekapcsolt vetítő alkalmazása esetén nemcsak a képváltás válik észrevehetetlenné, hanem mód nyílik a két fotó lassabb vagy gyorsabb egymásra vetítésére, mintegy egymásba úsztatására. Így jött létre a *diaporáma* sajátos műfaja, mely az egymásra következő állóképek vetítését a hanghataással szorosan összefüggő módon egymásba olvadó képek bemutatásával és a rövidfilmek dramaturgiájával ötvözte. A több vetítőtől egyszerre, illetve felváltva egy vászonra képet adó *multivízió* Magyarországon anyagi okokból nem tudott elterjedni.

Dr. Gerendás egyes visszaemlékezések szerint a Technika Házában 1968-ban megrendezett nemzetközi fotótechnikai kiállításon látott diaporáma-bemutató után egy aranykezű technikussal, Tóth Józseffel társult. Tóth varázslatosan bánt az idehaza hozzáférhető és az NDK-ban előállított vetítőkkel, amelyeket és a saját maga által konstruált és elkészített átúsztató-bereendezéseket egyaránt a magnetofonszalag másik sávjára felvett pilot-jelekkel vezérelt... Az ilyen módon elkészített diaporáma-műsort már nem kellett annak a személynek vetítenie, aki tudta, hogy mikor következik a zenével összehozható kép-váltás. A vetítés előre beprogramozottan történt, így a diaporámát már nemzetközi rendezvényre is be lehetett nevezni. Az eredmény nem is maradt el: Dr. Gerendás „Ba-

Dr. Gerendás Mihály: Fa a szirtfokon (tónusmódosított, 1960 k.)

rangolás a mikrokozmoszban” című, idehaza is sokszor bemutatott, legismertebb alkotásával Épinalban oklevelet nyert.

A „*Barangolás*” húszperces (!) anyagát dr. Gerendás szisztematikus és kreatív módszerességgel válogatta és illesztette össze a mikroszkóp segítségével fényképezett, szinte absztrakt festményeknek látszó színes felvételek ezreiből. Azért állítom ezt a talán meglepően magas számot, mert határozottan emlékszem: a Kodak Párizsi Stúdiójának stábjában a BNV-n történő bemutatásra 1980-ban – az akkori munkahelyemen, a Főfotó Riport Részlegén elkészített – ezer színes, kisfilmes diaposzítív felvételünkből állított össze egy diaporámát.

Az élet keletkezésétől az atombomba felrobbantásáig terjedő idő- és eseménysort bemutató „*Barangolás*” szinte valamennyi fotópárja felidézett egy fogalmi gondolatársítást; esetleg egyértelműen utalt/hasonlított a „nagy”-világban előforduló valamilyen jellegzetes tárgyra. Mindezt a professzor által összeállított/írt, patetikus hangvételű, versszerű kísérőszöveg és sajátos zene/hanghatás festette alá. Egy-két rímet az azóta eltelt négy évtized (!) ellenére is fel tudnék idézni...

Gerendás dr. diaporámája fotóanyagának elkészítésekor és a műfaj hazai meghonosításakor még csak fekete-fehérben láthattuk a televízióadásokat, a napilapok riportfotóit, és éppen elindult egy-egy színes anyagot is közlétező he-tilap, például a *Tükör*. A mozifilmeket csak a

fővárosban és a nagyobb vidéki városokban vetítették 35 mm-es filmről, a kisebb települések nézői rosszabb képminőséget adó 16 mm-es változatot láthattak. Nem meglepő tehát, ha a diaporáma kreatívan alkotó és újszerű képi élményt adó műfaja iránt egyértelmű érdeklődés nyilvánult meg. Vác után Pécsen, Miskolcon, Szegeden és Makón, majd hét szocialista országban jöttek létre alkotóműhelyek. A sikersorozat az 1980-as évek végéig folytatódott és két, Vácot, valamint Opavában megrendezett nemzetközi konferenciában csúcsondott.

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy elismert amatőr fotós és fotóművész alkotók diaporámásként dr. Gerendás Mihály varázslói köpenye alól bújtak elő. Dr. Bujk Béla például – a Tóth János által gyártott vetítőberendezését egy Barcasban szállítva – utazási fotóival éveken keresztül szerepelt vidéki művelődési házakban.

Emlékezetesek Kocsis Iván Róma kútjait (és más úti-képi élményeit) közreadó diaporámái. A pécsi Tám László éles vágásaiban valódi élményt adó színes fényképek jelentek meg. Eifert János lírai munkáiban nehéz témákat boncolgatott: fogalmakat, vagy alapvető fontosságú természeti elemeket (tűz, föld) próbált meg képpé változtatni. Seregély István a diaporáma színházi alkalmazásában jeleskedett, Lengyel Miklós pedig divatfotóiból tartott vetítéseket. Dozvald János olykor szarkasztikus humorral fűszerezte a reklámcélra, megrendelésre összeállított képsorozatát.

Jelen sorok szerzője az 1980-as évek elején készített felvételsorozatot a Csepel Művekben,

a Számítástechnikai Vállalat megbízására. A diapoitívra fényképezett anyagból Seregély István rendezett lendületes diaporámát.

Bár a műfajteremtő biokémikus-fotóművész Visegrádon 1976 júniusában elhunyt, munkásságának hatását élőnek mondhatjuk. A „Barangolás” képi világának egyértelmű továbbgondolásának-továbbvitelének láttuk Chappon István nagyméretű színes nagyításokban közreadott absztrakt-mikroszkopikus fotókompozícióit. Chapponhoz hasonlóan Lehotka László is a Dunakanyar Fotóklub tagjaként tevékenykedett az 1980-as évek elején. Lehotka vizuális felvetései-kiindulásai ugyan sokban hasonlítanak dr. Gerendás Mihály mikroszkóppal fényképezett részletfotóira, a váci alkotó viszont jobban elmosza a körvonalakat, képei oldottabbak, színei élénkebbek, kompozíciói pedig virtuózak. A különbség természetesen nemcsak a két alkotó életkorából (Lehotka László éppen négy évtizeddel később született, mint a biokémikus), hanem a képnéző-képolvasási kultúránk, szokásaink fejlődéséből is adódik.

A változások egyik mozgatórugója a számítógép-használat rohamos elterjedése. Azok pedig, akik a személyes használatra szolgáló számíterekkel, kivetítőkkel mára könnyedén megtartható előadások programjait megalkották, magától értetődő természetességgel használták fel a diaporámák sikeres formai/műszaki megoldásait...

FEJÉR ZOLTÁN
fotótörténész, Budapest

■ ...a Révai Nagy Lexikonban véletlenszerűen bukkant elő az alábbi érdekes orvostörténelmi adalék. Franz Oppenheimer Berlinben született 1864-ben. Orvosi diplomát szerzett és orvosi gyakorlatot folytatott, de nevezetes azáltal lett, hogy „átnyergelt” a közgazdaságtanra. A települési szövetkezetek eszméit dolgozta ki. Fő művének meghökkentő címe: *Versuch einer positiven Überwindung des Kommunismus durch Lösung des Genossenschaftsproblems und der Agrarfrage* – ajkára véve a kommunizmus szót, de az akkori értelmezésben és nem a későbbi, szitokszóvá vált fogalomként. 1919-ben Frankfurt am Main-ban lett a szociológia első német egyetemi tanára. A náciizmus elől 1938-ban emigrált az USA-ba, ahol 1943-ban halt meg.

■ ...úgy tartják, hogy a híres, nevezetes német gyógyszergyár, a Bayer kereszt-logója a világ egyik legnagyobb védjegyintézménye. Az Aspirin tablettákon is látszik a rajzolata. Ki gondolná, hogy a név, amelyikből az elnevezés származik, „műtermék”. Ugyanis az 1825-ben született német kémikus, Friedrich Bayer alapította a ma is világhírű gyógyszergyárat. De mivel egy névrokona Lipcsében mint komoly szélhámos szerzett hírnevet, vezetéknevében egy betűt megváltoztatott, s így alakult ki a Bayer név. Friedrich Bayer 1880-ban Würzburgban halálozott el.

■ ...az USA eddigi több mint negyven elnöke közül csak egy volt agglegény: 1857–1861 között James Buchanan (1791–1868) volt az Államok 15. elnöke. Amikor 66 éves korában beköltözött a Fehér Házba, nem egy First Lady-t vitt magával, hanem a Lara névre hallgató 80 kg-os hűségűs újfunlandi kutyáját. (A jogelőd RE-UMA-INFO 2005 márciusában közölte.)

■ ...Vaclav Nyizsinszkij, talán minden idők egyik legnagyobb balett-táncosa 1889. február 20-án született Kijevben. Orvosi csodának számít, hogy édesanyja, Eleonora Bereda, aki szintén balettművész volt, egy órával fia világrajövetele előtt még fellépett a színpadon! – írja Nyizsinszkijné, vagyis a magyar Pulszky Romola a férjéről szóló, 1934-ben kiadott könyvében.

■ ...az 1938. januári magyarországi influenzajárvány erősségét és jelentőségét jelzi, hogy *Az Est* című napilap hírül adta: Debrecenben a 45

éves Hettyey Gusztáv tisztiorvos és Kaposvárott dr. Ruttich kórházigazgató is a fertőző kór halálos áldozata lett.

■ ...Szentkuthy Miklós (1908–1998) Kossuth-díjas író 150 000 oldalnyi naplót hagyott hátra. Mikor fogja ezen valaki átrágni magát?

■ ...1991-ben nem gondolhatta senki Swansea-ben, hogy milyen világhír megalapozói lesznek. Ennek a walesi városnak a kórházában önkénteseken kísérleteztek, a szildenafilcitrát-tartalmú, szívbetegségek kezelésére kifejlesztett gyógyszerrel. A betegek azonban arról számoltak be, hogy a szer mellékhatásaként jelentősen növekedik a férfipotencia. S ezzel a valóságos csodaszer elindult világmeghódító útjára.

■ ...érdekes és örömteli adatnak vehető, hogy a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen Szabadszállási Tibor 2001-ben olyan TDK-dolgozatot írt, melyben helyzetképet adott az emberi gerinc biomechanikájával foglalkozó irodalomról, az erre irányuló nemzetközi kutatásokról, valamint az emberi gerinc húzásvizsgálataival foglalkozó magyar kutatások főbb eredményeiről. A helyszín nem véletlen, mert a Tartószerkezetek Mechanikája Tanszéket korábban Kurutzné Kovács Márta akadémikus vezette. E műhelyben folyamatosan nagy figyelmet fordítottak a fenti kérdésekre, kitüntetetten a súlyfűző biomechanikai vonatkozásaira.

■ ...Hankiss Elemér nagyszerű kötetében (*A Nincsből a Van felé. Gondolatok az élet értelméről*) olvasható a Charles Taylortól vett gondolat: „A pszichiáterek is megfigyelték, hogy ma már nem a klasszikus freudi hisztériák, fóbiák, tévképzetek a leggyakoribb panaszok, hanem az üresség, sivárság, céltalanság, az önbecsülés, az Én megsemmisülése.”

■ Nagy-Britanniában két olyan MRI-készülék van, amelyek alkalmasak arra, hogy a 150 kg-nál súlyosabb betegeket bennük – ülőhelyzetben – vizsgálni lehessen.

■ ...Érdemes megismerni az ellenséget, mert megeshet, hogy később a barátod lesz (– mondta Margaret Thatcher).

DR. GÖMÖR BÉLA